

श्री वैराग्य प्रकाश

तंत्री
श्रीमनलाल गोडणदास शाह

वर्ष ४ :

: क्रमांक ४२ :

: अंक १

णमो त्थु णं भगवओ महावीरस्स

सिरि रायनयरमङ्गे, संमोलिय सव्वसाहुसंमइयं ।
पत्तं मासियमेयं, भव्वाणं मग्गयं विसयं ॥ १ ॥

श्री जैन सत्य प्रकाश

(मासिक पत्र)

वि-५-५-६-१-न

१	पोसोना-तीर्थाष्टकम्	:	मु. म. भद्रं कपुरविजयजी	:	३३७
२	प्रभु महावीरतुं तत्त्वज्ञान	:	आ. म. श्री. विजयलक्ष्मिभूरिणः	:	३३८
३	वैराट नगरीनो प्राचीन शिक्षाक्षेप	:	मु. म. श्री. -पायविजयण	:	३४३
४	विसम्भर स्तोत्र	:	श्रीयुत सारामार्ध भण्डुलात्र नवाम	:	३५०
५	श्री नमस्कार महाभक्त-माहात्म्य	:	श्रीयुत सुख्यं पुत्रोत्तमस पद्मानी	:	३५२
६	वीर विक्रमसी	:	श्रीयुत नथमलजी बनोरियाः	:	३५७
७	श्रीशशक्षेत्र	:	N.	:	३६०
८	भैरवधोदशी	:	मु. म. श्री यशोभद्रविजयण	:	३६१
९	भानुवाहनो प्रश्न	:	मु. म. श्री धुरंधरविजयण	:	३६६
	समाचार स्वीकार	:		:	३७६नी सामे

स्थानिक आडकेने

अमहावाहना—स्थानिक—ले आडके भाड्योतुं लवाज्जम आववुं जाडी छे तेयो अमादे। भाणुअ आवे त्थारे तेने लवाज्जम आणीने आबारी करे।

— पू. मुनिराजेने विज्ञप्ति —

द्वे त्रैमासुं पूरं थयुं छे तेथी विहार दरम्यान मासिक पत्रतसर अने डेकाणुसर पहोंयाडी शक्य ते भाटे दरेक अत्रेण महिनानी तेरमी तारीप पहेंलां, विहारस्थानी अपर अमने भणती रहें जेनी व्यवस्था करवा सौ पू. मुनिराजेने विज्ञप्ति छे.

लवाज्जम

स्थानिक १-८-०

अदारगाम २-०-०

दूटक अंक ०-३-०

मुद्रक : नरैत्तम हरमोचिन्द पंड्या, प्रकाशक : श्रीमन्साव गोडणदास शाह, मुद्रणस्थान :
सुभाष प्रिन्टरी सदापोस केस रोड अमहावाद, प्रकाशनस्थान : श्री जैनधर्म
सत्यप्रकाशक समिति कार्यालय, जेजिगुबाईती नाडी, बीकानेर, अमहावाद.

पोसीना-तीर्थाष्टकम्

कर्ता—मुनिराज श्री भद्रंकरविजयजी

[स्निग्धरावृत्तम्]

(१)

पोसीनातीर्थराजं जनगदशमने वैद्यराजोपमानम्,
संसारान्धौ निमज्जज्जननिकरसमुद्धारणे रज्जुभूतम् ।
कल्याणालीप्रणालीभरभरणविधौ नीरवाहप्रकारम्,
वन्देऽहं पार्श्वनाथं जिनवरशशिनं जीवराजीव सूरम् ॥ १ ॥

(२)

चक्षुश्चक्षुष्यमेतन्मदनविकृतिशून्यं प्रफुल्लब्जशांभम्,
वक्त्रं शश्वत्प्रसन्नं प्रशमरससुधावारपारायमाणम् ।
कर्णौ कर्णान्दुकीर्णौ शशिरुचिररुची भालचित्रं सुरम्यम्,
सर्वं रक्ष्याज्जनानां भवद्वशमकं पार्श्वनाथस्य तद्वं ॥ २ ॥

[शार्दूलविक्रिडितवृत्तम्]

(३)

कैलासाचलशैत्यभावसदृशी दुर्वर्णवर्णांपमा,
चञ्चुधुधमयी किमन्नकमयी चन्द्रोपलभीमयी ।
दीप्यञ्चन्द्रमयी सुहीरकमयी सूर्तिः प्रभाधोरणी,
पोसीनाधिपते रमां प्रदिशतु श्रीपार्श्वनाथस्य वः ॥ ३ ॥

(४)

इन्द्राणीपतिपूजितकमयमो वामाङ्गजोऽनंगजित्,
पर्यकासनमण्डितांगविभवो देवाधिदेवः खलु ।
द्योषद्व्याप्तसमस्तविश्वमहिमा श्रीपार्श्वनाथप्रभुः,
पोसीनाधिपतिः प्रशस्तपददो जीयाज्जगत्यां जिनः ॥ ४ ॥

(५)

मूर्तिः काशविलासजित्परतरी सौन्दर्यमालासभा,
गौराणां परमाणुपुञ्जघटिता डिण्डीरकम्बूपमा ।
प्रोज्जम्भत्सितपुण्डरीकसरूपा श्रीपार्श्वनाथप्रभाः,
पोसीनाधिपतेर्मनोरथतर्ति तन्यात्सुरभ्यां नृणाम् ॥ ५ ॥

(६)

निध्यानं दुरिताग्निभेदनभिदु ध्यानं निधानं श्रियो,
भक्त्या संस्मरणं जनुर्मुक्तिहरं सम्पूजनं शंकरम् ।
सर्वं पञ्च जनेप्सितं द्रुततरं किं किं न चर्कति तत् ?
पोसीनाधिपतेस्त्रिकालसुविदः श्रीपार्श्वनाथप्रभोः ॥ ६ ॥

[शिखरिणीवृत्तम्]

(७)

चमत्कारश्रेणीप्रकटनविधाध्यक्षविबुधम्,
जरत्पारम्पर्यं श्रुतमिति मया संस्तुतमिदम् ।
जिनेशं पार्श्वेशं सकलजनताभीष्टदमिमम्,
स्तुवेऽहं पोसीनाधिपतिमपवर्गप्रिदिवदम् ॥ ७ ॥

[शार्दूलविक्रीडितवृत्तम्]

(८)

भोगिस्फारफटच्छटांकितशिरा पद्मावतीमालितो,
भक्तप्राणसमर्थपार्श्वललितः श्रीणाष्टकर्मा जिनः ।
गीर्वाणप्रमदाप्रगीतसुयशा निर्वाणसङ्गस्थितः,
पोसीनाधिपतिस्तनोतु कमलां वः पार्श्वनाथप्रभुः ॥ ८ ॥

(९)

जोर्यच्छृंगदृषन्नरं हृदयहृन्निर्वर्ण्य चैत्यं जरद्,
यस्योद्धारमकारयत्कविरत्रिः श्रीलब्धिसूरिप्रभुः ।
तच्चैत्याधिपतिर्यथार्थवदिता स्याद्वादिमौलिप्रभाक्,
पोसीनाधिपतिः करोतु कमलां वः पार्श्वनाथप्रभुः ॥ ९ ॥

॥ प्रशस्तिः ॥

(१)

व्याख्यातुर्जगतीप्रतीतयशसः श्रीलब्धिसूरिप्रभो-
रन्तेषु भुवनाभिधानगणिनः पन्न्यासपद्याजुषः ।
पोसीनाधिपपार्श्वनाथरतिना भद्रं करेणाणुना,
शिष्येणारचि चन्द्रभास्करघटं सेयं स्तुती राजताम ॥ १ ॥

પ્રભુ મહાવીરનું તત્ત્વજ્ઞાન

લેખક:—આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયલક્ષ્મીસૂરિશ

(ગતાંકથી ચાલુ)

જન્મતને અમાપ પરિતાપ પમાડનાર પાપ તત્ત્વના વીરુધ્ધા બેદ તરીકે પ્રભુએ નીચ કુલને વર્ણવ્યું છે. આ કુળમાં પેદા થવાથી જીવને અનેક તરેહનાં કષ્ટો અનુભવવાં પડે છે. આ વાતની સામીતિ ચિત્ર અને સંભૂતના દૃષ્ટાંતથી આપણને સારી રીતે મળે છે. મહાન ત્યાગમાં ઝુલી રહેલી એવી આ વ્યક્તિઓ પર પણ, નીચ કુળમાં જન્મ આપનાર નીચ ગોત્ર નામનો પાપનો ભેદ, કેવો તિરસ્કાર ઉત્પન્ન કરાવે છે, તે વાતનો આ દૃષ્ટાંત આખેલુખ ચિતાર આપે છે. એટલા જ માટે આ ભેદનું લક્ષણ પ્રભુસિદ્ધાન્ત પ્રમાણે નીચે મુજબ કરી શકાય—

નીચકુલજન્મનિવાનં તિરસ્કારોત્પાદકં કર્મ નીચૈર્ગોષ્ઠમ્ ।

નીચ કુળમાં જન્મના કારણરૂપ અને તિરસ્કાર પેદા કરનાર કર્મ નીચ ગોત્ર તરીકે કહેવાય છે. જે તિરસ્કારોત્પાદકં કર્મ નીચૈર્ગોષ્ઠમ્ એમ કહીએ તો દુર્ભાગ્ય અથશકીર્તિ આદિમાં લક્ષણ અતિવ્યાપ્ત થાય માટે નીચકુલજન્મનિવાનમ્ એ વિશેષણ આપવામાં આવ્યું છે, અને જે કેવલ વિશેષણ જ મૂકીએ તો ગત્યાદિ કર્મમાં લક્ષણ અતિવ્યાપ્ત થાય માટે વિશેષણ પદ મૂક્યું છે.

એકવીશમો ભેદ અસાતા વેદનીયનો છે.

દુઃખવિશેષોપલઙ્ઘિકારણં કર્મ અસાતાવેદનીયમ્ ।

દુઃખ વિશેષની પ્રાર્થિતું કારણ કર્મ અસાતા વેદનીય કહેવાય છે. ઉપરના લક્ષણમાં કેવલ દુઃખ શબ્દ ન મૂકતાં વિશેષ શબ્દની સાથે મૂક્યો છે, તેનો હેતુ એ છે કે દુઃખ તો દુર્ભાગ્ય, અથશકીર્તિ નીચૈર્ગોષ્ઠમ્ આદિ નામ કર્મો પણ આપે છે. એથી તે તે પાપ ભેદોમાં અતિવ્યાપ્ત ન જાય માટે દુઃખવિશેષ શબ્દ મૂક્યો છે. આથી એ અર્થ નીકળે છે કે ઉદર, શીર્ષ આદિના શલ, ભગંદર કાસ, શ્વાસ, નવરાદિથી થતાં વિશેષ દુઃખો ક્ષેવાં કે જેથી અસાતા વેદનીયનું લક્ષણ બીજા પાપ તત્ત્વમાં જન્મ ન શકે.

આવીશમો ભેદ મિથ્યાત્વ મોહનીયનો છે. જે આ ભેદનો નાશ થાય તો અનંતાપુદ્ગલ-પરાવર્તનાત્મક સંસાર કંપાર્થ જાય. વધારેમાં વધારે અર્થપુદ્ગલ પરાવર્તન જ આકાં રહે. કહો શું બાકી રહ્યું? અનંત સંસારનો અન્ત આવ્યો, અને અનંત મુક્તિસુખ નીકટ આવી વસ્યું. સંસારરૂપ અનાદિના આ મજબૂત મહાલયની સ્થાયી સ્થિતિ મિથ્યાત્વરૂપ સ્તંભના આધારે છે. જે કે આ સંસારરૂપ પ્રાસાદ મિથ્યાત્વ, અપ્રત, કપાય અને યોગ એ ચાર સ્તંભોથી સ્થિર મનાય છે.

એ છતાં તેને મુખ્ય સ્તંભ કહીએ તો પણ અતિશયોક્તિ નથી. કારણ કે મિથ્યાત્વનો સ્તંભ તૂટતાં આખો સંસારપ્રમાદ જમીનદોરત થઈ જાય છે. બાકીના ત્રણ સ્તંભોને સ્થિર રહેવાની શક્તિ મિથ્યાત્વ જ અર્પણ કરતું હતું. આથી સિદ્ધ થયું કે પાપની સમસ્ત પ્રકૃતિઓમાં આ મિથ્યાત્વ પ્રકૃતિ જ જગત્સરત પાપ પ્રકૃતિ છે કે જે અનંતકાળથી અનંતા સંસારમાં રખડાવે છે. પ્રભુના સિદ્ધાન્ત પ્રમાણે તે મિથ્યાત્વનું લક્ષણ નીચે મુજબ બને છે.

તસ્વાર્થશ્રદ્ધાપ્રતિબન્ધકં કર્મ મિથ્યાત્વમોહનીયમ્ ।

વાસ્તવિક અર્થોની શ્રદ્ધાને રોકનાર કર્મને મિથ્યાત્વ કર્મ કહેવાય છે અને એ બીજા તમામ પાપ પ્રકારોની જડ છે. સ્થાવર આદિ દશ પાપ પ્રકૃતિઓને મેળવતાં પાપના બત્રીશ લેહો થાય, તે સ્થાવર દશકનાં લક્ષણો નીચે મુજબ સમજાવ્યાં:—

૧ પ્રાતિકૂલ્યેऽપિ સ્થાનાન્તરગમનાભાવપ્રયોજકં કર્મ સ્થાવરનામ ।

૨ સૂક્ષ્મપૃથિવ્યાદિકાયેવૃત્પત્તિનિદાનં કર્મ સૂક્ષ્મનામ । યથા સર્વ-લોકવર્તિનાં નિગોદાદીનામ્ ।

૩ પકેન્દ્રિયાદીનાં યથાસ્વં શ્વાસોચ્છ્વાસાદિપર્યાપ્ત્યપરિપૂર્ણતાપ્રયોજકં કર્માપર્યાપ્તનામ । યથા લઙ્ઘ્યપર્યાપ્તનામ્ ।

૪ અનન્તજીવાનામેકશરીરવસ્ત્વનિદાનં કર્મ સાધારણનામા । યથા કન્દાદૌ ।

૫ પ્રયોગશૂન્યકાલે બ્રજિહ્વાદીનાં કમ્પનહેતુઃ કર્મ અસ્થિરનામ ।

૬ નાભ્યધોઽવયવાશુભત્વપ્રયોજકં કર્માશુભનામ ।

૭ સ્વસ્ય વૃદ્ધમાત્રેણ પરેષામુદ્દેગજનકં કર્મ દુર્ભગનામ ।

૮ અમનોહરસ્થરવતાપ્રયોજકં કર્મ દુસ્સ્વરનામ । યથા સ્વરોઘ્રાદીનામ્ ।

૯ ઉચિતવક્તૃત્વેઽપ્યગ્રાહ્યત્વાદિપ્રયોજકં કર્મ અનાદેયનામ ।

૧૦ જ્ઞાનવિજ્ઞાનાદિયુતત્વેઽપિ યશઃકીર્ત્યેભાવપ્રયોજકં કર્માયશઃ-કીર્તિનામ ।

૧ પ્રતિદૂલ સંજોગોમાં પણ સ્થાનાન્તર ન કરી શકવામાં કારણરૂપ કર્મ સ્થાવર કહેવાય. પૃથ્વી આદિ પાંચ એકિન્દ્રિયમાં આ કર્મ રહે છે.

૨ સૂક્ષ્મ પૃથ્વી આદિમાં ઉત્પત્તિનું નિદાન કર્મ સૂક્ષ્મ નામકર્મ કહેવાય છે અને સર્વલોકવર્તિ નિગોદ આદિમાં તે હોય છે.

૩ એકિન્દ્રિયથી લઇને પંચેન્દ્રિય પર્યન્તના જીવોમાં પોત પોતાની પર્યાપ્તિને પૂરણ ન થવા દેનાર કર્મ અપર્યાપ્ત નામકર્મ છે અને તેની હયાતિ લાઙ્ઘિ અપર્યાપ્ત જીવોમાં હોય છે.

૪ અનંત જીવોનું એક શરીર નિર્વર્તક કર્મ સાધારણ કહેવાય છે અને તે મૂળા, ગાત્રર આદિમાં હોય છે.

૫ પ્રયોગ શૂન્ય કાલમાં ભ્રમર, જીભ વગેરેના કમ્પનનું કારણ કર્મ અસ્થિર નામકર્મ છે. બ્રજિહ્વાદીનાં કમ્પનહેતુઃ કર્મ એવું બે લક્ષણ કરીએ તો ધરાડા

પૂર્વક ઇમર, જીભ વગરને લક્ષાવતારમાં લક્ષણ આપ્યું ત્યય એટલે પ્રયોગશૂન્યકાલ એ વિશેષણ આપ્યું છે.

૬ નાભિથી અધો અવધવતા અશુભપણાનું પ્રયોજક કર્મ અશુભ નામકર્મ કહેવાય છે.

૭ જીવને દેખવા માત્રથી ધીંગલને ઉદ્દેગ પેદા કરી આપનાર કર્મ દુર્ભાગ્ય નામકર્મ કહેવાય.

૮ ખરાબ સ્વરને ઉત્પન્ન કરનાર કર્મને દુરસ્વર નામકર્મ કહેવાય છે. અને તે ગધેડાં, ઉંટ આદિમાં હોય છે.

૯ વકતૃવાદિ ઉચિત મુદ્દા હોવા છતાં અગ્રાણ વચન બનાવનાર કર્મ આનાદેય નામકર્મ કહેવાય છે.

૧૦ જ્ઞાન વિજ્ઞાન આદિએ કરી યુક્ત હોવા છતાં અવશ આપનાર કર્મ અમશક્તિ નામકર્મ કહેવાય છે.

આ બીજીશ ભેદોમાં નરકગતિ, નરકાયુ, નરકાનુપૂર્વિ એ ત્રણ પાપના ભેદ મેળવતાં પાંત્રીશ થાય છે.

નારકત્વપર્યાયપરિણતિપ્રયોજકં કર્મ નરગતિ ।

નારકપશુરૂપ પર્શ્યાયની પરિણતિને પ્રેરનાર કર્મ નરકગતિ કહેવાય છે.

આયુઃપૂર્ણતાં યાવન્નર્કસ્થિતિहेतुः કર્મ નરકાયુઃ ।

આયુષ્ય પૂર્ણ ન થાય ત્યાં સુધી નરકની સ્થિતિના કારણરૂપ કર્મ હોય તે નરકાયુ કહેવાય છે.

ચલાન્નરકનયનાનુગુણં કર્મ નરકાનુપૂર્વી ।

વક્રગતિમાં રહેલા જીવને બલથી નરકમાં પહોંચાડવાને અનુકૂલ કર્મ હોય તે નરકાનુપૂર્વી કહેવાય.

અનંતાનુબંધિ ક્રોધ, માન, માયા, લોભ એ ચાર પ્રકૃતિઓ મેળવતા ઝોગણુ-ચાલીસ થાય એનું સ્વરૂપ નીચે પ્રમાણે છે—

**૧ અનન્તાનુબંધિનશ્ચાનંતસંસારમૂલનિદાનમિથ્યાત્વहेतुका अनन्तभवा-
नुबन्धस्वभावाः आजन्मभाविनो नरकगतिप्रदायिनः सम्यक्त्वघातिनः ।
पंचभूतं प्रीत्यभावोत्पादकं कर्मानन्तानुबन्धिप्रकोधः ।**

૧ તાદૃશં નમ્રતાચિરહપ્રયોજકં કર્મ અનન્તાનુબંધિમાનઃ ।

૩ ર્દૃશ્ સરલતાઽભાવપ્રયોજકં કર્મ અનન્તાનુબંધિમાયા ।

૪ ર્દૃશં વ્રવ્યાદિમૂર્છાहेतुः કર્મ અનન્તાનુબંધિલોભઃ ।

૧ અનંતા સંસારના મૂલનું કારણ, મિથ્યાત્વથી ઉત્પન્ન થનારા, અનંત ભવના અનુબંધના સ્વભાવગણા, યાવજ્જીવની સ્થિતિવાળા, નરકગતિને દેનારા, સમ્યક્ત્વને દોકનારા, અનંતાનુબંધિ ક્રોધ, માન, માયા, લોભ કષાયો કહેવાય છે. ઉપર્યુક્ત પ્રકારે પ્રીતિના આભાવને ઉત્પન્ન કરનાર કર્મ અનંતાનુબંધિ ક્રોધ છે.

૨ તે રીતે નમ્રતાના વિરહને પ્રેરનાર કર્મ અનંતાનુબંધિ માન છે.

૩ તે રીતે સરસતાના અભાવનું કારણ કર્મ અનંતાનુબંધિ માયા છે.

૪ એમજ દ્રવ્યાદિની મૂર્છાના હેતુ રૂપ જે કર્મ તે અનંતાનુબંધિ શોભ છે.

એવી રીતે અપ્રત્યાખ્યાનાવરણીય, પ્રત્યાખ્યાનાવરણીય અને સંજવલન, ક્રોધ, માન, માયા, શોભતા આર ભેદો મેળવતા એકાવન ભેદ થાય તે નીચે મુજબ—

પ્રત્યાખ્યાનાવરણમૂલ્યા વર્ષાધિભાષિનસ્તિર્યગ્ગતિદાયિનો દેશવિરતિ-
નશ્ચાપ્રત્યાખ્યાનાઃ । પત્ત્વિશિષ્ટાઃ પૂર્વોક્તસ્વરૂપાઃ ક્રોધાદયોઽપ્રત્યાખ્યાના-
ક્રોધાદયઃ ।

પર્યપ્ખ્યાણને રોકનાર, વર્ષની સ્થિતિવાળા, નિર્ચયગતિને દેનાર, દેશવિરતિને રોકનાર, પૂર્વોક્ત સ્વરૂપવાળા ક્રોધ, માન, માયા, શોભ અપ્રત્યાખ્યાનાવરણીય કહેવાય છે.

સર્વવિરત્યાવરણકારિણો માસચતુષ્ટયભાષિનો મનુજગતિપ્રદાયિનસ્સા-
ધૂર્ધર્મઘાતિનઃ પ્રત્યાખ્યાનાઃ । ईदृशाः क्रोधदय एव प्रत्याख्यानक्रोधादयः ।

સર્વ વિરતિને રોકનાર, આર મહિનાની સ્થિતિવાળા, મનુજગતિને આપનાર, સાધુ ધર્મ પર ધા કરનાર એવા સ્વભાવવાળા પ્રત્યાખ્યાનીય ક્રોધ, માન, માયા શોભ, કહેવાય છે.

ईषत्संज्वलनकारिणः पक्षावधयो देवगतिप्रदा यथाख्यातचारिप्रघातिनः
संज्वलनाः । ईदृशाश्च क्रोधदयः संज्वलनक्रोधादयः ।

કાષ્ટક પ્રદીપ્ત થનારા, પંદર દિવસની સ્થિતિવાલા, દેવગતિ દેનારા, યથાખ્યાત ચારિત્રને રોકનાર એવા સ્વભાવવાળા સંજવલનના ક્રોધ, માન, માયા, શોભ કહેવાય છે.

પૂર્વ કહેલી એકાવન પ્રકૃતિઓમાં નોકષાયની નવ ઉમેરતા સાઠ થાય છે. તે નવ નીચે પ્રમાણે સમજવા—

- ૧ હાસ્યોત્પાદકં કર્મ હાસ્યમોહનીયમ્ ।
- ૨ પદાર્થવિષયકપ્રીત્યસાધારણકારણં કર્મ રતિમોહનીયમ્ ।
- ૩ પદાર્થવિષયકોદ્દેગકારણં કર્મ અરતિમોહનીયમ્ ।
- ૪ અભીષ્ટનિયોગાદિદુઃખહેતુઃ કર્મ શોકમોહનીયમ્ ।
- ૫ ભયોત્પાદાસાધારણકારણં કર્મ ભયમોહનીયમ્ ।
- ૬ સ્ત્રીમત્સપદાર્થાલોકનજાતબ્યલીકમયોજકં કર્મ જુગુપ્સામોહનીયમ્ ।

૧ હાસ્યને ઉત્પન્ન કરનાર કર્મ હાસ્યમોહનીય કહેવાય છે.

૨ પદાર્થ વિષયની પ્રીતિનું આસાધારણ કારણ કર્મ રતિમોહનીય કહેવાય છે.

૩ પદાર્થ વિષયના ઉદ્દેગનું કારણ કર્મ અરતિમોહનીય કહેવાય છે.

૪ અભીષ્ટના વિયોગ આદિના દુઃખનો હેતુ કર્મ શોકમોહનીય કહેવાય છે.

૫ ભયને ઉત્પન્ન કરનાર આસાધારણ કારણ કર્મ ભય મોહનીય કહેવાય છે.

૬ સ્ત્રીમત્સ પદાર્થના અવલોકનથી ઉત્પન્ન થનાર દુઃખચ્છાને પ્રેરનાર કર્મ

વૈરાટ નગરીનો પ્રાચીન શિક્ષાલેખ

લેખક.—મુનિરાજ શ્રી ન્યાયવિજયજી

(ગતાંકથી ચાલુ)

શિક્ષાલેખમાં રહેલો ઇતિહાસ

ચાલીસ પંક્તિના આ મુદ્દર શિક્ષાલેખમાં અનેક ઐતિહાસિક વિગતો ભરી છે તેમજ આજે થતી કેટલીક અર્થાઓમાં આ લેખ ધણી જ સહાયતા આપે તેમ છે.

આ શિક્ષા લેખ શક સં. ૧૫૦૬, વિક્રમ સં. ૧૬૪૪, ઇ. સ. ૧૫૮૨માં લખાયેલ છે. અર્થાત શ્રી. હીરવિજયસુરિજી આદર્શાહ અકબરને પ્રતિબોધ આપીને નીકળ્યા પછી એક જ વર્ષ આદ આ લેખ લખાયો છે. તેમજ આદર્શાહને પ્રતિબોધ કરી મુજરાતમાં જતાં સુરિજીના શિષ્યોના હાથની આ પ્રથમ જ પ્રતિષ્ઠા છે. અને પ્રતિષ્ઠા કરાવનાર આવક પણ આદર્શાહ અકબરનો એક ઉચ્ચ અધિકારી છે. એટલે શિક્ષાલેખની પ્રામાણિકતામાં લગભરે સંદેહને સ્થાન નથી. તેમજ શિક્ષાલેખમાં પાછળથી કોઈ એ સુધારો વધારો પણ કર્યો નથી. પંક્તિ મેળ અચળ અથ ખેસતો છે. વિષય પણ કમવાર એકધારો ચાલ્યો આવે છે. એટલે શિક્ષાલેખ તદ્દન સાચા અને પ્રામાણિક છે એ નિઃસંદેહ છે.

આદર્શાહ અકબરને ઉપદેશ આપી સુરિજીએ જેટલા દિવસો અહિંસા પળાવી અને જે જે શુભ કાર્યો કરાવ્યાં તેની સંક્ષેપમાં સ્પષ્ટ યાદી કરી છે. આ લેખનાં કેટલાંક વિધાનો તમ્ક આપણે નજર ફેરવી લઈએ.

૧ પંક્તિ સાતમીથી શ્રી. હીરવિજયસુરિજીની વિદ્વતા, વચનચાતુરી અને એ સીતે આદર્શાહ અકબરના પ્રતિબોધનો પરિચય મહે છે. આદર્શાહ સુરિજી મહારાજના

(૩૪૨મા પાનાનું અનુસંધાન)

- ૧ સ્ત્રીમાત્રસંભોગવિષયકાભિલાષોત્પાદકં કર્મ પુરુષવેદ : ।
- ૨ પુરુષમાત્રસંભોગવિષયકાભિલાષોત્પાદકં કર્મ સ્ત્રીવેદ : ।
- ૩ પુંસ્ત્રીસંભોગવિષયકાભિલાષોત્પાદકં કર્મ નપુંસકવેદ : ।
- ૧ સ્ત્રી માત્રના સંભોગને વિષય કરનારી અભિલાષાનું ઉત્પાદક કર્મ પુરુષવેદ કહેવાય છે.
- ૨ પુરુષમાત્રના સંભોગને વિષય કરનારી અભિલાષાનું ઉત્પાદક કર્મ સ્ત્રીવેદ કહેવાય છે.
- ૩ પુંપ અને સ્ત્રીના સંભોગને વિષય કરનારી અભિલાષાનું ઉત્પાદક કર્મ નપુંસકવેદ કહેવાય છે.

નપુંસક વેદમાં લક્ષણુની અભિવ્યાપ્તિ ન જવ્ય તેટલા માટે ઉપરના અને વક્ષણુમાં માત્ર પદ મુક્યું છે.

(અપૂર્ણ)

उपदेशथी द्वारा परिणतिवागी थाय छे अने पोताना समग्र देशमां श्रीपर्युषणा पर्वना १२ दिवसो, जन्म मासना ४० दिवसो, रविवार ४८ अने भीष्म ७ दिवसो मणी कुल १०६ दिवसो भाटे अमासी पणावे छे, आ दिवसोना उल्लेख मात्र जैन ग्रंथकारो-अने नथी कथो, किन्तु सम्राट अकबरनां दरमानोमांथी पणु अे उल्लेख मणे छे. जेभडे—

१ कृपारसकोश—आ पुस्तकमां आदशाह अकबर सुरिछने आपेपुं असल दरमान पत्र अने तेना इति छपायेल छे तेमां लप्युं छे डे—

“यदि बादशाह जो अनार्थका रक्षक है यह आज्ञा दे दे कि-भादों मास के बारह दिनों में जो पचूसर (पञ्चषण) कहलाते हैं और जीनको जैनी विशेषकर पवित्र समझते हैं कोई जीव उन नगरों में न मारा जाय जहां उनकी जाति रहती है, तो इससे दुनियां के मनुष्यों में उनकी प्रशंसा होगी.”

आदशाह अकबर आ भांगलुनी स्वीकार करतां आ प्रमाणे उत्तर आपे छे—

“इस कारण हमने उनकी प्रार्थना को मान लीया और हुकम दिया कि उन बारह दिनों में जीनको पचूसर (पञ्चषण) कहते हैं किसी जीवकी हिंसा न की जावे.” (कृपारसकोश पृ. ३१)

भीष्म दिवसोना उल्लेखाने भाटे नीचनुं दरमान टेका आपे छे. पू. मुनिराज श्री. विद्याविनयल लिखित ‘सुरिचर अने सम्राट’मां परिशिष्ट गमां ते दरमान छपायुं छे, अने अससने इति पणु छपाये छे, तेमां सुरिछ महाराज अने तेमना शिष्योना उपदेशथी जे दिवसोमां अहिंसा पाणवामां आयी छती ते दिवसोना उल्लेख आ प्रमाणे छे—

२ “फरवरी महीना जिन दिनोंमें सूर्य एक राशिसे दूसरी राशि में जाता है वे दिन; इद; मेहरका दिन; हर महीने के रविवार; वे दिन कि जो दो सफियाना दिनोंके बीचमें आते हैं; रजब महीने के सोमवार; आबान महीना कि जो बादशाह के जन्मका महीना है; हरेक शमशी महीनेका पहला दिन जिसका नाम ओरमज है; और बारह पवित्र दिन कि जो श्रावण महीने के अन्तिम छः और भादवे के प्रथम छः दिन मिलकर कहलाते हैं”

३ परिशिष्ट गमां सम्राट जहांगीरनु दरमान छपायुं छे. तेमां लप्युं छे डे—

“जहांगीरी हुकम हुआ कि, उल्लिखित बारह दिनोंमें, प्रति वर्ष हिंसा करनेके स्थानोंमें, समस्त सुरक्षित राज्यमें प्राणी-हिंसा न करनी चाहिये; और न करने की तैयारी ही करनी चाहिये. इसके संबंधमें हर साल नया हुकम नहीं मंगना चाहिये”

इल्ले अके भीष्म प्रमाणे पणु मणे छे. सम्राट जहांगीरे ते दरमान उपध्याय भागुयत्रने आपेपुं छे, तेमां लप्युं छे डे—

“ × × × भानुचंद्र यति और ‘खुशफहम’ का खिताबवाले सिद्धि-
चंद्र यतिने हमसे प्रार्थना कि—“जजीआ कर, गाय, बैल, भैंस और
भैंस की हिंसा प्रत्येक महिने के नियत दिनोंमें हिंसा, मरे हुए लोगों
के माल पर कबजा करना, लोगों को केद करना और सोरठ सरकार
शत्रुजय तोर्थ पर लोगोंसे जो मेहसुल लेती है वह मेहसुल, इन सारी
बातों की आला हजरत (अकबर बादशाहने) मनाइ और माफी की है।”
“इससे हमने भी हरेक आदमी पर हमारी महरवानी है इससे—एक
दूसरा महीना—जीसके अन्तमें हमारा जन्म हुआ है—और शामिलकर,
निम्नलिखित विगत के अनुसार माफी की है”

ये दरभानां आदशाह ज्वांगीर अहिंसा पणव्याना द्विवसेना उल्लेख नीचे
प्रमाणे आपे छे ३—

“पेटाका खुलासा”

“फरवरदीन महिना, वे दिन कि, जिनमें सूर्य एक राशीसे दूसरी
राशी जाता है। इसके दिन, मेहरके दिन, प्रत्येक महिने के रविवार, वे
दिन कि जो सूफियानाके दो दिनों के बिचमें आता है, रजब महिने का
सोमवार, अकबर बादशाह के जन्मका महीना—जो आवान महिना
कहलाता है ॥ प्रत्येक शमशी (Solar) महिना का पहला दिन जिसका
नाम ओरमज है। बारह बरकतवाले दिन कि जो श्रावण महिने के
अन्तिम छः दिन और भादों के पहले छः दिन हैं।”

उपरनां मुगल सम्राट्नां दरभाना वांघीने वायकोने दद भाती थसे छे
दीरविजयसुरिछ महाराज अने तेमना शिष्योअने मेगल सम्राटोने प्रतिभोध करवाभां
देखे भगीरथ प्रयत्न उल्लेखो हतो अने महाबाल भेजयो हतो! श्रीधरछ महा-
राजना उपदेशथी आदशाह अकबर ओकसे छ द्विवसे अहिंसा पणव्यानुं आपणुं
वांघुं, अने आडीना द्विवसे महोपाध्याय श्रीशांतियंद्रछ अने श्रीविजयसेनसुरिछ
आदिना उपदेशथी थयेला छे, आ शिलाक्षेपभां ने १०३ द्विवत अमारी पणव्यानुं
अने सम्राट्नां पीछ दरभानाभां पीछ वधारे द्विवसे अमारी पणव्यानुं लप्युं
छे तेभां यु. प्र. श्रीजिनअंद्रसुरिछना उपदेशथी अषाढ महिनाना सात द्विवसे ने
अहिंसा पणावी छे ते द्विवसे तो अलग न समजवाना छे, अर्थात् श्रीदीरविजय-
सुरिछना उपदेशथी १०३ द्विवसे, अने तेमना शिष्य प्रशिष्यना उपदेशथी पीछ
द्विवसे अमारी पणावी हती अने श्रीजिनअंद्रसुरिछना उपदेशथी पणायेला अमारीना
सात द्विवसे पक्ष गुरु न जखुवाना छे, हवे आपणुं अने शिलाक्षेपभां रहेली आ
सियायनी पीछ विगताना वधु छतिहास तरङ्ग नजर नापीअे.

२ वैशाख भां पांडवो संघर्षी अनेकविध कथाओ प्रयकित थई हती, आने पक्ष
तेभांती बलुी कथाओ त्यां संभणाय छे.

३ वैशा भां अकबरनुं राज्य हतुं अने त्यां तांआ वगेरेनी आणुं हती; आ
सियाय अनेक विधानानुं स्थान आ नगर हतुं.

તાંબાની ખાણે હતી એમ તેો હીરસૌભાગ્ય કાવ્યમાં પણ લખ્યું છે. જે હું આગળ હીરસૌભાગ્યમાંના શ્લોકની ટીકામાંથી રજૂ કરી ગયો છું. ત્યાં તામ્રાણાં જ્ઞાનેરાકર-સ્વાધિવત્તિ લખ્યું છે, અર્થાત વૈરાટમાં તાંબાની ખાણ હતી અને તેનો અધિપતિ ઇન્દ્રરાજ હતો. આજે પણ આ પ્રદેશમાં પહાડો લાલ, રેતી પણ લાલ અને જમીન પણ લાલ-તાંબાના રંગની જ છે. એટલે આ કથન સર્વાંશે સત્ય છે. તેમજ તાંબાનો કચરો પણ ચોતરફ ફેંકાયેલો; ઢગના ઢગ રૂપે વિદ્યમાન છે.

૪ પછી ઇન્દ્રરાજના કુટુંબનો દતિહાસ શરૂ થાય છે.

૫ આમાં ઇન્દ્રરાજના પિતા સંઘપતિ ભારમલ્લને અકબરના મહેસુલી ખાતાના મુખ્ય અધિકારી ટોડરમલ્લે બહુ માન આપ્યું હતું, અનેક ગામોનો ઉપરી બનાવ્યો હતો. અને અધિકારીપદે સ્થાયેલ હતો. સંઘપતિ ભારમલ્લે પણ પોતાના તાંબાની પ્રજાનું પાલન સુંદર રીતે કર્યું હતું.

૬ સં. ઇન્દ્રરાજને પણ પોતાના પિતાનો અધિકાર મળ્યો હતો, વરાટનો સુબો ઇન્દ્રરાજ હતો. એટલે જ હીરસૌભાગ્યકારે ઇન્દ્રરાજને પાંચસો ગામોનો ઉપરી-સામંત વર્ણવ્યો છે. તેમ જ અનેક હાથી ઘોડાનો ઉપરી, ખાણોનો માલિક જણાવ્યો છે. આ બધું જોતાં એમ લાગે છે કે સંઘપતિ ભારમલ્લ અને તેનો પુત્ર ઇન્દ્રરાજ, મેવાન પ્રદેશના ઉપરી-સુબા હશે. કારણ કે તેનો વેભવ એનું મહત્વનું સ્થાન સૂચવે છે. વળી આ સ્થાન બાદશાહ અકબર ન્યાં વધુ રહેતા હતા તે ફતેહપુર-સીક્રીથી નજીક છે એટલે જોખમદારી ભર્યું અને મહત્વનું પણ પૂરેપૂરું હશે. અહીંના અધિકારીને વ્યવસ્થા માટે સદાય સાવચેત રહેવું પડતું હશે.

આ પ્રદેશ સદાય બંધખોર રહ્યો છે. આજે પણ એ જ દશા છે. એટલે શાંત, અનં પ્રજાનો પ્રેમ છતી હ્યે તેવા વ્યવસ્થાપક સિવાય પ્રજાપ્રેમી અને રાજ્યમાન્ય બનવું મુશ્કેલ જ હતું, પરંતુ પિતા પુત્ર આ ગુણોથી બરાબર વિભૂષિત હતા જેથી આ મહત્વનું સ્થાન બરાબર જાળવ્યું હતું.

૭ ઇન્દ્રરાજે વૈરાટમાં જે ભવ્ય જિનપ્રાસાદ બનાવ્યો તેનું એક નામ ઇન્દ્રવિહાર અને બીજું નામ મહોદયપ્રાસાદ હતું.

ઇન્દ્રરાજે પોતાના નામથી બનાવેલ આ જિનમંદિર ખરેખર ઇન્દ્રવિહાર નામને સર્વથા સાર્યક કરવું હતું. અને મહોદયપ્રાસાદ પણ વૈરાટનો મહોદય કરનાર જ હતો.

૮ આમાં શ્રી હીરવિજયસૂરિજીની શ્રી હેમવિમલસૂરિજીથી પદપરંપરા આપી છે. શ્રી હેમવિમલસૂરિજી મહારાજના પદધર મહાન સાધુમાર્ગક્રિયોદ્ધારક શ્રી આણ્ડ-વિમલસૂરિજી મહારાજ થયા. તેમના પાટ ઉપર મહાપ્રતાપી શ્રી વિજયદાનસૂરિજી થયા અને તેમની પાટ ઉપર અર્ચસમાન દેદીપ્યમાન, પરમપ્રાભાવિક અને પોતાની વિદ્વત્તાથી મોગલ સમ્રાટ અકબરપ્રતિભોષક તેમજ તેની પાસેથી અહિંસાનાં ફરમાનો, પુસ્તક ભંડાર અને અદિભોચન આદિ શુભ કાર્યો કરાવનાર; અને જગદગુરૂના ગિરિદથી અલંકૃત શ્રી. હીરવિજયસૂરિજી થયા છે.

અહિંસાનાં ફરમાનો માટે પહેલું લખાયું છે. હીરસૌભાગ્યકાવ્ય, જગદ્ગુરુકાવ્ય વિજયપ્રશસ્તિ આદિમાં લખાયું છે કે સમ્રાટ અકબરે સૂરિજી મહારાજને પ્રથમ મુલાકાતે જ પ્રભાવિત થઈ પોતાની પાસે રહેલ પુસ્તકોનો ભંડાર આપ્યો હતો. આ શિલાલેખમાં પણ એ જ વસ્તુનું સૂચન છે. અર્થાત્ ઉપર્યુક્ત પુસ્તકોમાં લખાયેલી વિગતો સંપૂર્ણ વિશ્વસનીય અને પ્રામાણિક છે.

આદશાહ કેટલા દેશનો ઉપરી હતો એ પણ લખ્યું છે. કાશ્મીર, કામરૂપ, સુલતાન, કામિલ (કામુલ) અઃકસા, દિલ્લી (દિલ્હીપ્રાંત) મરુથલી (મારવાડ) ગુર્જરા (ગુજરાત) માલવ. (માલવા) આદિ અનેક દેશ તેમજ ચૌદ છત્રપતિઓ-મહારાજાઓ જેની સેવા કરતા. અર્થાત્ અકબર મહાપ્રતાપી સમ્રાટ આદશાહ હતો.

૯ સૂરિજી મહારાજ કેવા પ્રાભાવિક હતા તે અહીંના વિશેષણોથી બરાબર સમજાય છે. પ્રશાન્ત-નિરુદ્ધી, ... સવિગ્ન-પરમત્યાગી; યુગપ્રધાન આદિ ગુણોવડે શ્રી વજ્રસ્વામિ જેવા પ્રતાપી હતા.^૧

છેલ્લે મહોપાધ્યાય શ્રી કલ્યાણવિજયજી મહારાજના શકિત-પ્રભાવ, અદ્ભૂત વક્તૃતા, પાંડિત્ય અને ઉચ્ચવલ આરિત્ર આદિગુણોનું વર્ણન છે. આ પ્રશસ્તિના કર્તા પં. લાભવિજયજી ગણિ, લેખક પં. સોમકુશલ ગણિ અને પથ્થર પર ખોદનાર છે ભાઈરવપુત્ર મસરક ભગત. આ મંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરાવનાર જે કે મહોપાધ્યાયજી શ્રી કલ્યાણવિજયજી હતા, પણ તેમણે જગદ્ગુરુજી મહારાજની આજ્ઞાનુસાર પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી માટે પોતાનું સ્વતંત્ર નામ ન રાખતાં મુખ્યતા ગુરુજીની જ રાખી છે.

આવી રીતે અનેક ઐતિહાસિક વિગતોથી ભરેલો આ લેખ છે.

તે સમયનો ખીજો એક લેખ મળ્યો છે, જેનો ભાવાર્થ સંક્ષેપમાં નીચે મુજબ છે.

ભાવાર્થ — સવંત ૧૬૪૪માં શ્રીમાલવંશીય રાક્યાણુ ઝોત્રના સંઘપતિ ભારમલજીના પુત્ર ધાસીદાસે પોતાના કુટુંબ સહિત શ્રી અંજનશલાકા કરાવી. પ્રતિષ્ઠા કરાવનાર આચાર્ય નાગપુરીય તપાગચ્છના શ્રી હર્ષકીર્તિસૂરિ અને અમરકીર્તિસૂરિ વગેરે છે.

આમાં જે કુટુંબનો ઉલ્લેખ છે તે જોતાં સંઘપતિ ઇન્દ્રરાજ અને ધાસીદાસ અને ભાઈઓ જ છે. ધાસીદાસ એનું પ્રસિદ્ધ નામ લાગે છે. ન્યારે પ્રથમના શિલાલેખમાં તેમનું નામ સં. સ્વામિદાસ છે. તેમના જે પુત્રોમાં અહીં જીવન અને ચતુર્ભુજ નામ છે ન્યારે પ્રથમના શિલાલેખમાં જગજીવન અને ચતુર્ભુજ નામ છે. એટલે સં. ધાસીદાસનું ખીજું નામ સ્વામિદાસ જ છે.

જે દિવસે મહોપાધ્યાયજી શ્રી કલ્યાણવિજયજીએ પ્રતિષ્ઠા કરાવી તે જ દિવસે અને તે જ સમયે ઇન્દ્રરાજના ખીજા બે ભાઈઓ-અજયરાજ અને ધાસીદાસે પણ મંદિરે

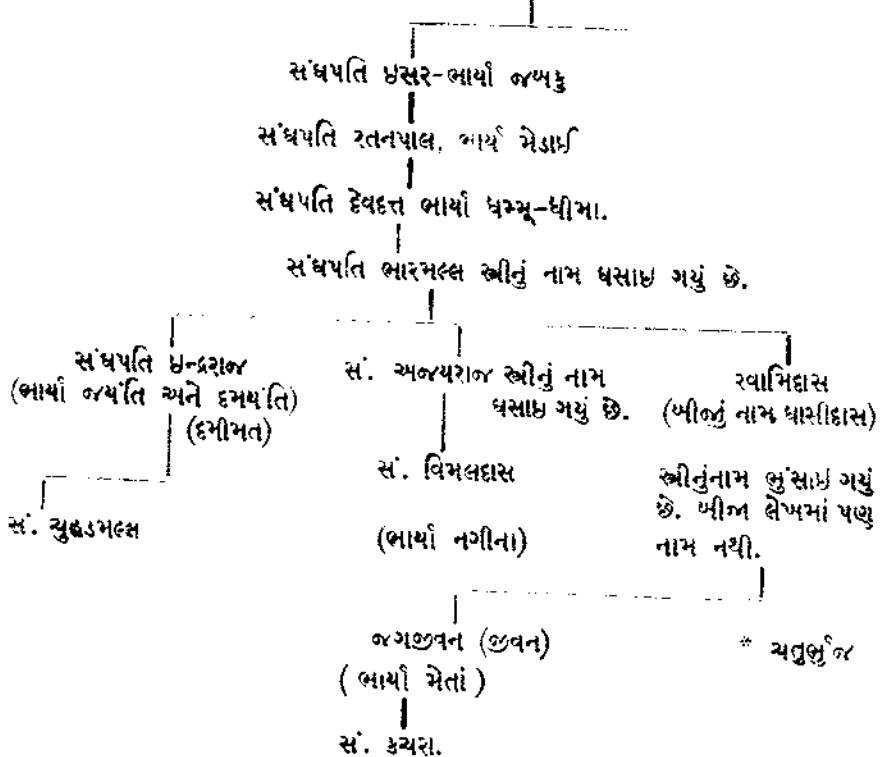
૧ જગદ્ગુરુ શ્રી હીરવિજયસૂરીશ્વરજી મહારાજ મહાન ત્યાગી-પરમસત્વેગી-નિરુદ્ધી-અને પ્રશાંતાત્મા હતા. એ મહાપુરુષે ૩૬૦૦ ઉપવાસ, ૨૨૫ છક્ર, ૭૨ અક્રમ, ૨૦૦૦ હજાર આયંબીલ, ૨૦૦૦ હજાર નીવી આદિ મહાન તપસ્યા કરી હતી, અર્થાત્ તપસ્વી જીવન વ્યતીત કર્યું હતું.

બનાવ્યા છે અને પ્રતિષ્ઠાઓ કરાવી છે. ધાસીદાસ ઉર્ફે સ્વામિદાસે તેા નાગપુરીમાં તપા-
ગચ્છના આચાર્યના હાથે પ્રતિષ્ઠા કરાવી છે, જેનો ભાવાર્થ મેં આપ્યો છે. વચલા ભાઈએ
કરાવેલ પ્રતિષ્ઠા સંબંધી કાંઈ પણ લેખ મળ્યો નથી એટલે એ માટે આપણે મૌન જ
રહેવું પડે છે.

આ બંને લેખો આપણને એક સુંદર ખોલ આપે છે-તે સમયે મુનિસંઘમાં
આપસમાં કેટલો પ્રેમ અને સ્નેહ હશે, તેનું આ અપૂર્વ દૃષ્ટાન્ત છે. એક જ કુટુંબની
બે વ્યક્તિઓ તપાગચ્છના જુદા જુદા આચાર્ય મહારાજોના હાથથી પ્રતિષ્ઠા ઉત્સવ કરાવી
આત્મકલ્યાણ સાધતા.

આ કુટુંબને મળેલી લક્ષ્મીનો સદુપયોગ કરી આત્મકલ્યાણ સાધ્યું અને સાથે જ
વેરાટને પણ શોભાવ્યું. બંને શિક્ષણોના આધારે આ કુટુંબનું વંશરક્ષ આ પ્રમાણે
તૈયાર થાય છે.

સંઘપતિ નાલ્લા તેમની સ્ત્રીનું નામ દેલ્હી.

આ નામ માટે વિચાર કરવો પડે તેમ છે. પ્રથમના મોટા શિક્ષણની પંક્તિ સત્તરમાં
સ્વહિતૈયપુત્ર લખ્યું છે. અહીં સ્વર્થી સ્વામિદાસ (ધાસીદાસ) સમજવાના છે. કારણકે બીજા
શિક્ષણમાં ધાસીદાસના પુત્રોમાં જીવન (જગજીવન) અને ચતુર્જીવ બંનેનાં નામ મળે છે
એટલે મેં આ બંને લેખોના આધારે જે વંશરક્ષ આપ્યું છે તે પ્રમાણે ધાસીદાસના જ જીવન
અને ચતુર્જીવ બંને પુત્રો સંભવે છે.

સંઘપતિ ઇન્દ્રરાજના ત્રણે ભાષ્યોનાં કુટુંબ આ પ્રમાણે છે. તેમનુ ગોત્ર રાક્યાણુ હતું. રાક્યાણુ ગોત્રમાં આજે દિલ્હીના સુપ્રસિદ્ધ ઝવેરી લાલા ખેરાતીલાલજી છે. તેમની બહુ જ ઈચ્છા હતી કે વૈરાટના આ મંદિરનો હું જીર્ણોદ્ધાર કરાવું. પાંચસો સાતસોમાં આ મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર થઈ શકે તેમ છે. રાક્યાણુ ગોત્રની યશઃપતાકા દરકાવતું આ મંદિર ઉભું છે તેને સ્થિર રાખવું, એ રાક્યાણુ ગોત્રના વંશજોની પ્રથમ દરજ્જા છે. લાલા ખેરાતીલાલજી ગયે વર્ષે સ્વર્ગસ્થ થયા પરંતુ તેમના ભાષ્યો અને પુત્રો વિદ્યમાન છે તેઓ આ કાર્ય જરૂર સંભાળે.

વૈરાટની વર્તમાન પરિસ્થિતિ હું સંક્ષેપમાં જણાવી ગયો છું. જયપુર રોટની અન્તિમ સરહદનું આ સ્થાન છે. ચોતરફ પહાડો, બાજુે તાંબુ પાથરું ઢોય તેવી લાલ માટી વગેરે છે. જ્યાં જૈનોનાં ૩૦૦ ઘર હતાં, ત્યાં શ્વે. જૈનોનાં પાંચ સાત ઘર છે. તેઓ ધનિષ્ઠ છે કે મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર થાય. તેઓ સેવા પૂજા કરવા જિનવરેન્દ્રની ભક્તિ કરવા તૈયાર છે. એક જ મંદિરનો કે જેમાં મોટા શિલાલેખ છે તેનો જ જીર્ણોદ્ધાર થાય તેમ છે. શિલાલેખ જેવા આવનાર પુરાતત્ત્વવિદો પણ આ ક્ષેત્રને બહુ જ મહત્ત્વનો ગણે છે. જયપુર રોટ આ જીર્ણુ મંદિરને સંરક્ષણીય સ્થાન તરીકે પોતાના કમળમાં રાખવા ઇચ્છે છે. પણ ત્યાંના જૈનો નાજ પાડે છે. કોઈ ધર્મપ્રેમી દાનવીર સદ્ગૃહસ્થ આ બાબુ સક્ષ આપી જગદગુરુશ્રી શ્રી હીરવિજયસુરિશ્વરજીની યશઃપતાકા દરકાવતા આ જિન મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરે એ ખાસ જરૂરનું છે. સાધુઓના વિહારની પણ ત્રણી જ અગત્ય છે. છેલ્લી બે સદીમાં સાધુ તરીકે અમે જ ચાર સાધુઓ પ્રથમ ત્યાં ગયા હતા. રસ્તો વિકટ છે. અડચણો ઘણી છે છતાંયે સાધુ મહાત્માઓએ પધારવાની જરૂર છે.

અહીંથી બે માઈલ ગયા પછી અલ્વર રાજ્યની સરહદ શરૂ થાય છે. ત્યાંથી ગાહના ચાણા થઈ અનુક્રમે અલ્વર થઈ દિલ્હી જવાય છે. આ રસ્તો નવો નીકળ્યો છે. જંગલી પ્રાણીઓનો ડર છે, પરંતુ ધીમે ધીમે આ રસ્તો જાહેર રસ્તો બની જશે પછી ડરનું નામ નહિ રહે. વચમાં વસ્તી મેલો અને મીયાણાની આવે છે. સાવચેતી પૂર્વક અને સમુદાય સાથે વિહરવામાં ડર જેવું નથી. જેમણે જીંદગીમાં પહેલી જ વાર સાધુઓનાં દર્શન કર્યો એવા ત્યાં અજૈનો ભાવિક અને શ્રદ્ધાળુ છે.

અન્તમાં—આ ઐતિહાસિક શિલાલેખનું સત્ય સમજી તે વખતના જૈન સંઘની મહત્તા વાંગી તેવું પ્રભુત્વ જૈન સંઘને પુનઃ પ્રાપ્ત થાઓ એ શુભેચ્છા પૂર્વક વિરમું છું.

ઉવસગ્ગહર સ્તોત્ર

લેખક:—શ્રીયુત સારાભાઈ મણિલાલ નવાખ

(ક્રમાંક ૩૬ના પૃષ્ઠ ૪૨૦થી આણુ)

ભદ્રબાહુ અને વરાહમિહિર એ બે ભાઈઓ હતા; તેવી રીતનો ઉલ્લેખ 'પ્રખંધચિંતામણિ' તથા શ્રીજિનપ્રભસૂરિ વિરચિત 'અર્થકલ્પલતા' નામની વૃત્તિના રચના સમય પહેલાંના કાંઈ પણ ગ્રંથમાં કરવામાં આવ્યો હોય એવું મારા ખ્યાલમાં નથી.

ખીજી બાબુ કલિકાલસર્વગ્ન શ્રીહિમચંદ્રસૂરિ પણ પોતે રચેલા 'પરિશિષ્ટપત્ર' નામના ગ્રંથમાં તે બાબતનો ઉલ્લેખ સુદ્ધાં કરતાં નથી. મારા આ મતને મહતો જ અભિપ્રાય જૈન સાહિત્યના ઉંડા અભ્યાસી સ્વર્ગસ્થ ડૉ. હર્મન જોકેખીએ પણ 'કલ્પસૂત્ર'ની અંગ્રેજી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવનામાં દર્શાવ્યો છે જે અક્ષરશઃ નીચે મુજબ છે.*

“ભદ્રબાહુ અને વરાહમિહિર વચ્ચે થયેલી સ્પર્ધાના સંબંધમાં હિમચંદ્રસૂરિ નિવાય ઘણા અર્વાચીન જૈન ગ્રંથકરોએ ઝોક દંતકથા આપેલી છે. આ દંતકથા ઉત્પન્ન થવાનું કારણ મને નીચે નીચે મુજબ લાગે છે:— એક તો ભદ્રબાહુસ્વામીએ સૂર્યપ્રકાશિત ટીકા અને ભદ્રબાહુની નામની મહિતા એમ બે ખજોળ વિદ્યા વિષયક ગ્રંથો તથા 'ઉવસગ્ગહર' નામનું સ્તોત્ર રચ્યું છે એમ જ મનાય છે તેથી, આ બંને, જૈન જ્યોતિષ શાસ્ત્રને અન્ય જ્યોતિર્વિદો જે ધિક્કારતા હતા (જુઓ સિદ્ધાન્ત શિરોમણિ ૩-૧) તેથી, ભદ્રબાહુ અને જૈન જ્યોતિષ શાસ્ત્રની મહત્તા દેખાડવાની લાલસાના પરિણામે એ દંતકથા જન્મ પામી છે.

“આ ઉપર આપેલી કથા દેખીતી રીતે જ કાંઈ પણ ઐતિહાસિક ઉપયોગિતાવાળી જણાતી નથી. તેમજ હિમચંદ્રસૂરિએ તેનો ઉલ્લેખ સુદ્ધાં પણ કર્યો નહિ હોવાથી તે અર્વાચીન હોય તેમ ભાસે છે. તેથી આ સંબંધમાં આપણને કાંઈ પણ જાતનો વિચાર કરવાની જરૂર નથી.”

ઉપર્યુક્ત ઉલ્લેખ ઉપરથી એટલું તો જરૂર સિદ્ધ થાય છે કે પંડિત શ્રીબહેચરદાસ તથા ઇતિહાસપ્રેમી મુનિમહારાજ શ્રી કલ્યાણવિજયજીએ ભદ્રબાહુ અને વરાહમિહિર એ બંને ભાઈઓ હોવાની જો કલ્પના કરી છે, તે અનૈતિહાસિક દંતકથાના આધારે છે, જ્યારે વરાહમિહિર પોતે પણ પોતાના ગ્રંથમાં ભદ્રબાહુનો ઉલ્લેખ કરતા નથી, જે તેઓ બંને પ્રતિસ્પર્ધી હોય અને ગૃહસ્થપણામાં સગા ભાઈઓ હોય તો પછી મિત્ર તરીકે

* ડૉ. હર્મન જોકેખીએ લખેલ અંગ્રેજી કલ્પસૂત્ર દુષ્પ્રાર્થ હોવાથી આ અવતરણ શ્રીયુત સુરભિલે કરેલા તે પ્રસ્તાવનાના મુજરાતી ભાષાંતર ઉપરથી આપ્યું છે. આ પ્રસ્તાવનાનું મુજરાતી ભાષાંતર, ૨૧. જૈન મુદ્રણાલય મેઘજી હીરજીએ છપાવેલ 'કલ્પસૂત્ર સુખ્યોદિકા'માં છપાવેલ છે.

૧ આ દંતકથા જૈન સત્ય પ્રકાશના વર્ષ ૩ અંક ૧ના ૨૨મા પાને આપી છે.

નહિ તો પ્રતિસ્પર્ધી તરીકે તો જરૂર ઉલ્લેખ કર્યા વિના રહે જ નહિ. ઘા. ત. ઔદ્ધ અંથોમાં ગૌતમચ્યુદ્ધના પ્રતિસ્પર્ધી ત્રવણુ ભગવાન મહાવીરનો ઉલ્લેખ 'નિગ્ગંકનાતપુત' તરીકે ઠેકઠેકાણુ કરેલો મલી આવે છે.

વળી દિગંબર અંથોમાં તથા શિલાલેખોમાં બીજા ભદ્રબાહુનો જે ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે, તે ઐતિહાસિક દષ્ટિએ સિદ્ધ થઇ શકતો નથી, એ આપતના સંખ્યાપદ પુરાવાઓ "જૈન સત્ય પ્રકાશ"માં પ્રસિદ્ધ થયેલી 'દિગંબર શાસ્ત્ર કૈસે વને ?' નામની લેખમાળામાં આપેલા છે.

વરાહમિહિર અને ભદ્રબાહુસ્વામી સંબંધીની ઉપર્યુક્ત અનંતિહાસિક દંતકથા ઉપરથી દેટલાક વિદ્વાનો એવો મત બાંધે છે કે નિર્ચુકિતઓ તથા કલ્પસૂત્રના રચયિતા પણ શ્રુતકેવલિ ભદ્રબાહુ નહિ, પરંતુ વરાહમિહિરના ભાઇ બીજા ભદ્રબાહુ છે. છતાં બુધીની વાત તો એ છે કે એ વિદ્વાનોમાંથી કોઇએ પણ બીજા ભદ્રબાહુના ગુરૂશ્રીનું અથવા શિષ્યપરંપરાનું નામ સુદ્ધાં નિર્દિષ્ટ કર્યું નથી. કલ્પનાની ખાતર આપણે એક વખત માની લઇએ કે બીજા ભદ્રબાહુ થઇ ગયા છે, અને તેઓએ આ બધી કૃતિઓ એટલે કે નિર્ચુકિતઓ, કલ્પસૂત્ર મૂળ અને ઉવસગ્ગહર સ્તોત્રની રચના કરી હોય તો નાશ પામતાં પામતાં પણ બચી જવા પામેલા સેંકડો શિલાલેખો તથા શ્વેતાંબર માન્ય આગમ અંથો અને વિપુલ સાહિત્ય રાશિમાં કોઈ પણ ઠેકાણે બીજા ભદ્રબાહુ સ્વામીની સંસારી અવસ્થાનું નામ, તેઓશ્રીના ગુરૂશ્રીનું અથવા શિષ્ય પરંપરાનું નામોનિશાન સુદ્ધાં ન મલી આવે એવું બની શકે ખરું? મારી માન્યતા મુજબ તો જ્યાં સુધી ઐતિહાસિક શિલાલેખો અથવા તામ્રપત્રો અને આગમ-અંથોમાંથી તે વાતની પુષ્ટિ આપતા પુરાવાઓ ન મલી શકે ત્યાં સુધી તો નિર્ચુકિતઓ, કલ્પસૂત્રમૂળ, તથા ઉવસગ્ગહર સ્તોત્રના કર્તા તરીકે શ્રુતકેવલિ શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામીને જ માનવા ઘટે અને હું તો તેઓને જ માનું છું. આરી ઐતિહાસિક મૂલ્યવગરની દંતકથાઓ ઉપરથી પ્રાચીન સાહી આવતી માન્યતા ફેરફાર કરવાનું કોઈ પણ સમગ્રુ માણસ કયુલ ન કરે.

'જૈન સત્ય પ્રકાશ'ના વર્ષ ૩ના ૧૨ અંકમાં 'શ્રી ભદ્રબાહુ મણિરચિત ચઉકકસાય' એ નામનો એક લેખ પૃષ્ઠ ૪૩૨ તથા ૪૩૩ ઉપર ત્રીયુત હીરાલાલ રસિકલાસ કાપડિયાએ લખીને એ કૃતિના કર્તા શ્રી ભદ્રબાહુગણિ તે કોણુ તેનો અંતિમ નિર્ણય કરવાનો બાકી રાખ્યો છે. પરંતુ આ ભદ્રબાહુગણિ તે નિર્ચુકિતકાર, કલ્પસૂત્રકાર અથવા ઉવસગ્ગહર સ્તોત્રકાર તો ન જ હોઈ શકે. કારણુ કે તેઓએ પોતાની કોઇ પણ કૃતિમાં પોતાનો નામ નિર્દેશ કરેલો નથી અને પ્રાચીન સમયમાં સ્તોત્રકારો પોતાની કૃતિઓના અંતે મોટે ભાગે નામ નિર્દેશ કરત ન હતા એટલે મારી માન્યતા પ્રમાણે 'ચઉકકસાય'ના રચનાર શ્રી ભદ્રબાહુગણિ ત્રણું કરીને વિક્રમની દસમી સદીની પછીના હોઇ શકે.

મારા બીજા પ્રશ્નના જવાબ રૂપે 'ઉવસગ્ગહર સ્તોત્ર'ના કર્તા શ્રુતકેવલિ ભદ્રબાહુ જ છે, એ પ્રાચીન પરંપરાને ફેરવવા માટેના જ્યાં સુધી બીજા ઐતિહાસિક સમગ્રુ પુરાવાઓ ન મલી આવે ત્યાં સુધી હું પ્રાચીન પરંપરાને વળગી રહું છું.

શ્રીનમસ્કાર મહામંત્ર-માહાત્મ્ય

શ્રેણિક—શ્રીયુત સુરચંદ પુરષોત્તમદાસ અદ્વાની

બી. એ., એલએલ. બી., રિટાયર્ડ રમે. કો. ૧૯૧૧

(ગતાંકથી ચાલુ)

આ પ્રમાણે અરિહંત આદિ પાંચેની નમસ્કારની યોગ્યતા માર્ગ અવિપ્રણાશ આદિ ગુણોથી સંક્ષેપમાં આપણે જોઈએ. હવે એ યોગ્યતા આપત વિશેષ ઉંડા ઉતરી આપણે તપાસ ચલાવીએ.

૧ અરિહંત ભગવાન સંસારરૂપ અટવીમાં માર્ગ બતાવવા માટે ભોમિયાનું કામ કરે છે, તેમજ સંસારરૂપ સમુદ્રમાં નિર્ધામક એટલે નિન્નમા અથવા ખલારીનું કામ કરે છે, અને તેઓ ગોપ એટલે ગોવાળીઆની માદક છ કાચના જીવોની રક્ષા માટે સતત પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે. જેથી તેઓને મહાગોપ-મોટા ગોવાળીઆની ઉપમા આપવામાં આવે છે. આવા માર્ગદર્શક, નિર્ધામક અને મહાગોપ એ ખરેખર આપણા મહા ઉપકારી કહેવાય. આ ઉપનામો સંબંધમાં વિશેષ સ્પષ્ટતાથી અને વિસ્તારથી આપણને જાણવાનું મને તો આપણા અરિહંત ભગવાન તરફ પ્રેમ જરૂર વિશેષ વધે. માટે આપણે એ ઉપનામો સંબંધમાં વધારે વિચાર કરીએ. પ્રથમ અરિહંત ભગવાન સંસાર અટવીમાં માર્ગોપદેશક કેમ કહેવામાં આવે છે તે આપણે જોઈએ.

૨ અટવી એ પ્રકારની છે. એક દ્રવ્ય અટવી અને બીજી ભાવ અટવી. દ્રવ્ય અટવીનું ઉદાહરણ પ્રથમ સમજી લઈ ભાવ અટવીનો આપણે વિચાર કરીશું.

વસંતપુર નામનું એક નગર છે, તેમાં ધન નામનો સાર્થવાહ વસે છે. તેની ધુલિયા બીજા નગરમાં જવાની થઈ. બીજા કોઈ ભોકોને તે નગર જવું હોય તો તેમને પણ પોતાની સાથે લઈ જવાની ભાવનાથી તેણે વસંતપુર નગરમાં ઉદ્ધેષણ કરાવી. તે ઉપરથી ધણા તટિક કંપડીઆ વગેરે એકઠા થયા. એકઠા થયેલા ભોકોને જવાના માર્ગના ગુણો જાણવી તે કહે છે કે—

“ ઇતિસત નગરે પહોંચવા માટે એ માર્ગ છે; એક સરલ છે અને બીજો વક્ર છે. જે વક્ર માર્ગ છે તેથી સુખે સુખે ધીમું ગમન થાય અને લાંબા કાળે ઇતિસત નગર પહોંચાય, પણ છેવટે તો તે માર્ગ પણ સરલ માર્ગને આપીને મળે છે. જે સરલ માર્ગ છે તેનાથી જલદી ગમન થાય પણ મહેનત બહુ પડે, કારણ કે તે વણો વિષમ અને સાંકડો છે. ત્યાં દાખલ થતાં જ એ મહા ભયંકર વાત્ર અને સિંહ રહેતા માલમ પડે છે. તે અને પાછળ લાગે છે, પણ જે વટેમાર્ગ માર્ગને છોડે નહિ, તો ધણા લાંબા માર્ગ સુધી પાછળ પાછળ લાચુ રહેવા છતાં તેઓ કોઈ પ્રકારનો પરાભવ કરી

૧ જુઓ આ. ગા. ૯૦૪

૨ જુઓ આ. ગા. ૯૦૫-૬

શક્તિ નથી. આ માર્ગમાં ધણું મનોહર વૃક્ષો આવેલાં છે, પણ તેની છાયામાં કદી પણ વિશ્રાન્તિ લેવી નહિ, કારણ કે તે છાયા જીવ લેનારી છે. જો વિશ્રાન્તિ લેવી હોય તો સુકોઈ મથેલાં પીળા પાતરાવાળાં ઝાડો નીચે ખે ધડી લેવી, બીજા માર્ગમાં રહેલા મનોહર રૂપવાળા ધણું પુરૂષો મીઠા વચનથી આ માર્ગમાં પ્રયાણ કરનારને બોલાવે છે, અને કહે છે કે અમે પણ તે નગરે જઈએ છીએ, માટે અમારો સાથ કરો, પણ તેઓનું વચન સાંભળવું નહિ. પોતાના સાથીઓને ક્ષણમાત્ર પણ છોડવા નહિ. એકાકી થવાથી નિશ્ચયે ભય છે. અટવીમાં ભયંકર દાવાનળ સળગી રહેલો છે, તે અપ્રમત થઈ યુઝવી નાંખવો જોઈએ. જો તે યુઝાવવામાં ન આવે તો નક્કી આળી નાંખે છે. જ્યાં કડીણુ પહાડો ઉપયોગ રાખીને ઓળંગવા. જો તે નહિ ઓળંગાય તો જરૂર મરણ થાય. વળી મોટી ગાઠી વેશભળ જલ્દીથી ઓળંગી દેવી જોઈએ. ત્યાં સ્થિત થવાથી વણા દોષો થાય છે. પછી એક નાનો ખાડો આવે છે, તેની સામે મનોરથ નામનો આઠાણુ હંમેશ ખેડેલો હોય છે. તે વટેમાર્ગીઓને કહે છે કે જરા આ ખાડાને પૂરતા જાઓ. તેનું વચન બિલકુલ સાંભળવું નહિ, અને તે ખાડો પૂરવો નહિ. તે ખાડાને પૂરવા માંડે તો તે મોટો મોટો થતો જાય છે, અને રસ્તાઓ અંધ થઈ જાય છે. અહિં પાંચ પ્રકારના નેનાદિને સુખ આપનારાં કિંપાકનાં દિવ્ય દ્રવ્યો હોય છે, તે જોવાં નહિ તેમ ખાવાં નહિ. અહીં ભયાનક આવીસ પિશાચો ક્ષણે ક્ષણે હુમલા કર્યા કરે છે, તેઓને પણ બિલકુલ મળવું નહિ. ખાવા પીવાનું પણ ત્યાં ભાગે પડતું આવે તેટલાથી જ નિર્વાહ કરવો; અને તે પણ રસ વગરનું અને દુર્લભ હોય છે. પ્રયાણુ તો કોઈ વખતે અંધ રાખવું નહિ, હંમેશા ચાલવાનું રાખવું. રાત્રિએ પણ ફક્ત એ પ્રહર સૂવું અને આક્રીના એ પ્રહરમાં તો ચાલવાનું રાખવું. આ પ્રમાણે જવામાં આવે તો હે દેવાનું પ્રિયો! અટવી જલદીથી પાર ઉતરી શકાશે અને પ્રશસ્ત શિવપુર પહોંચાશે. ત્યાં પહોંચ્યા એટલે કોઈ પ્રકારનો સંતાપ હોતો નથી. આ પ્રમાણે તે સાર્થવાહે કહ્યું એટલે તેની સાથે સરલ માર્ગે જવા અને કટલાક બીજા માર્ગે જવા પ્રવૃત્ત થયા. પછી તે શુભ દિવસે નીકળ્યો. આગળ જઈ માર્ગને સરખો કરે છે અને શિલા વગેરેમાં માર્ગના ગુણદોષ જણાવનારા અક્ષરો લખે છે. આ પ્રમાણે જોયો તેની દારવણી પ્રમાણે વત્યાં તેઓ તેની સાથે થોડા વખતમાં તે નગરે પહોંચી ગયા. જોયો તેણે કરેલા લખાણુ પ્રમાણે રૂઢી રીતે પ્રયાણુ કરે છે તેઓ પણ તે નગરે પહોંચે છે. જોયો તેમ વત્યાં નહોતા અથવા વર્તતા નથી અને છાયા વગેરેનાં લોભમાં સપડાય છે તેઓ તે નગર પામ્યા નથી અને પામતા નથી. દ્રવ્ય અટવીના માર્ગે યતાવનારનું આ ઉદાહરણુ કહ્યું. આ ઉદાહરણુનો ઉપનય આપણે ભાવ અટવીના માર્ગે દર્શાવનારમાં ઉતારીએ. તે ઉપનય આ પ્રમાણે જાણવો.

સાર્થવાહને સ્થાને અરિહંત ભગવાન, ઉદ્દૈષણુને સ્થાને ધર્મકથા, તટિક કાપડીઆ આદિને સ્થાને જીવો, અટવીને સ્થાને સંસાર, ઋણુમાર્ગ તે સાધુમાર્ગ, બીજા વક્રમાર્ગ તે શ્રાવકમાર્ગ, પહોંચવાનું નગર તે મોક્ષ, વાઘ અને સિંહ તે રાગ અને દ્રેષ, મનોહર વૃક્ષ છાયા તે સ્ત્રી આદિથી સંસક્ત રહેવાનાં સ્થાનો, સુકાંપીળાં પાતરાવાળાં વૃક્ષો તે અનવજ્ઞ (પાપરહિત) રહેવાનાં સ્થાનો, માર્ગની આજુબાજુમાં રહેલા મીઠા વચનથી બોલાવનારાં

પુરુષો તે પાર્શ્વરથ (પાસથ્યા) આદિ અકલ્યાણ મિત્રો, સાથિઓ તે સાધુઓ, દવાગ્નિ તે કોષાદિ કષાયો, ક્રોધો તે વિષયો, બાવીસ પિશાઓ તે બાવીસ પરિસહો, આવાપીવાનું તે એપણીય નિર્દોષભિક્ષા, પ્રયાણુ તે નિત્ય ઉપમ, એ પ્રહરમાં સ્વાધ્યાય, અને નગરે પહોંચ્યા એટલે મોક્ષ સુખ પામ્યા. આ દર્શાવતી ઇતિહાસમાં ઇતિહાસનગરે જવાની ઇચ્છા રાખનાર માણસ તે માર્ગ સંબંધી ઉપદેશ આપનાર સાર્થવાહને પોતાનો ઉપકારી માનીને તેને નમસ્કાર કરે છે, તેમ મોક્ષાર્થીઓએ પણ અરિહંત ભગવાનને ઉપકારી માની નમસ્કાર કરવો યોગ્ય છે. અરિહંત ભગવાનોએ મોક્ષમાર્ગ સમ્યગ્દર્શનથી અને સમ્યગ્ જ્ઞાનથી હૃદય પૂર્વક યથાવસ્થિતપણે જાણ્યો, અને ચરણ કરણથી તે માર્ગ સેવ્યો એટલું જ નહિ પણ મિથ્યાત્વ તથા અજ્ઞાનથી ભૂલા પડેલાઓને સંસાર અવ્વીમાં તે માર્ગ બતાવ્યો, તેથી ખરેખર તેઓ મહાઉપકારી છે અને વંદનને યોગ્ય છે.

૧ જિનેશ્વર ભગવાન ભવરૂપી સમુદ્રમાં ડૂબતા ભવ્ય જીવોને સમ્યગ્દર્શનાદિ નૌકામાં બેસાડીને સિદ્ધિપત્તનમાં પહોંચાડતા હોવાથી તેમને બીજી નિર્વામકની ઉપમા ઉપર આપી છે. ત્રીજી ઉપમા રમહાગોપની આપી છે કારણ કે જેમ ગોવાળીઓ પોતાના પશુધનનું જંગલી પ્રાણીઓથી સારી રીતે રક્ષણ કરે છે, અને પ્રચૂર તૃણ અને પાણીનો જથ્થો હોય તેવા વનમાં તેને લઈ જાય છે. તેમ અરિહંત ભગવાનરૂપી મહાગોપ, જીવોનું મરણાદિ ભયોથી રક્ષણ કરે છે અને તેમને નિર્વાણ પત્તનમાં પહોંચાડે છે. આ પ્રમાણે સર્વ ભવ્ય જીવોના મહાઉપકારી હોવાથી અને ત્રણ ક્ષેત્રોમાં એક હોવાથી અરિહંત ભગવાનો નમસ્કારને લાયક ગણાય છે.

આ લાયકાત પ્રકારાન્તરથી^૩ પણ જણાઈ આવે છે. અરિહંત ભગવાન કુપ્રવચનમાં આસક્તિરૂપ દષ્ટિરાગ, શબ્દાદિ વિષયોમાં આસક્તિ રૂપ વિષયરાગ, અને પુત્રાદિકમાં આસક્તિરૂપ રત્નેહરાગ એ ત્રણ પ્રકારના રાગને, દેષને, ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ એ ચાર પ્રકારના કષાયોને, પાંચ પ્રકારની ઈન્દ્રિયોને, જૈન માર્ગથી વ્યુત ન થવાય અને વિશેષ નિર્જરા થાય તેટલા માટે સાધુએ સહન કરવા યોગ્ય ક્ષુધા આદિ બાવીસ પરિસહોને તેમજ દેવ, મનુષ્ય, તિર્યંચ તથા આત્મસંવેદન-એ ચાર પ્રકારે યથા ઉપસર્ગોને નમાવે છે એટલે વશકરી નાંખે છે અથવા મૂળથી નાશ કરી નાંખે છે, તેથી તેઓ નમસ્કારને યોગ્ય છે.

આ પ્રમાણે અરિહંત ભગવાનની નમસ્કારની યોગ્યતા આપણે કંઈક અંશે જાણી. અરિહંત શબ્દનો અર્થ પણ ઘણો સૂચક અને જાણવા લાયક છે. પ્રથમ આપણે લક્ષમાં રાખી લેવાનું છે કે એ શબ્દના ત્રણ પાઠાંતરો છે. (૧) અરિહંત (૨) અરહંત અને (૩) અરહંત. સંસ્કૃત ભાષાનો 'અરહંત' શબ્દ તેના પ્રાકૃત ભાષામાં આ ત્રણે રૂપો થઈ શકે છે. (સિદ્ધ હે. ૮-૨-૧૧૧) એ ત્રણેના અર્થ આપણે વિચારીએ.

ઈન્દ્રિય,^૪ વિષય, કષાય, પરિસહ, શારીરિક માનસિક અને ઉભયરૂપ-એ ત્રણ

૧ જુઓ આ. ગા. ૯૧૨ થી ૯૧૪

૨ જુઓ આ. ગા. ૯૧૫ ૯૧૭

૩ જુઓ વિ. આ. ગા. ૨૨૧૦ અને ૨૨૭૯

૪ જુઓ આ. ગા. ૯૧૮

પ્રકારની વેદના, અને ઉપસર્ગો એ અથા જીવના અરિ એટલે દુસ્મનો છે. એ અરિને હણનાર હોવાથી અરિહંત ભગવાન વાસ્તવિકપણે એ નામથી ઓલાવાય છે.

તેઓએ^૧ ચાર પ્રકારનાં ધાતિ કર્મોને કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થતાં પહેલાં હણી નાખ્યાં છે, અને આજી રહેલાં ચાર પ્રકારનાં અધાનિ કર્મોનો નાશ કરનારા છે. આ રીતે જ્ઞાનાવસ્થાદિ આઠ પ્રકારના કર્મોરૂપિ અરિને હણનાર હોવાથી પણ અરિહંત નામ સાર્થક છે.

વંદનર (શિર નમાવવું) અને નમસ્કાર (વચનથી સ્તવના કરવી) એ બન્નેને તેઓ યોગ્ય છે, તેમજ પૂજન (વસ્ત્ર આદિથી કરાતી પૂજા) તથા સરકાર (અભ્યુત્થાનાદિથી કરાતો આદર) તેમજ સિદ્ધિગમનને માટે પણ તેઓ યોગ્ય છે, તેથી તેમને અરહંત કહેવામાં આવે છે.

ધન્ને કરેલી અશોકાદિ મહાપ્રાતિહાર્યરૂપ પૂજાને યોગ્ય છે તેથી પણ અરહંત કહેવામાં આવે છે.

અરહંત^૨ ભગવાન સર્વજ્ઞ હોવાથી સર્વવસ્તુ ગત પ્રચ્છન્નતાનો અભાવ હોઇ 'રહસ' (એકાન્તરૂપ પ્રદેશ) તથા અન્તર (મધ્યભાગ-ગિરિગુહાદિને) જેમને નથી, અર્થાત્ જે સર્વજ્ઞપણાથી એકાન્ત પ્રદેશ અને મધ્ય પ્રદેશ સર્વને જોઈ શકે છે તેથી તેમને અરહંત (અરહોન્તર) કહેવામાં આવે છે. (પ્રાકૃત ભાષામાં અન્ત્યવ્યંજનસ્ય ૮-૧-૧૧ એ સૂત્રથી રહસ્તો ન્ અને અન્તરનો રૂ હોવાપાછા જાય છે.)

વળી અરહન્ત શબ્દનું સંસ્કૃત ભાષામાં અરથાન્ત એવું પણ રૂપ થઈ શકે. એમ થાય ત્યારે જેને સકલ પરિગ્રહોપલક્ષણુભૂત રથ અને વૃદ્ધાવસ્થાદિ ઉપલક્ષણ વાળો અન્ત (વિનાશ) નથી તે અર્થ સમજાય.

ક્ષીણ સમતાને લીધે જે કશામાં આસક્તિ રાખતા નથી તે અર્થ પણ થઈ શકે. (રહુ ધાતુ દેશી ભાષામાં 'તે તરફ ગમન કરવું' એ અર્થમાં પણ વપરાય છે. તે પરથી અરહંત એટલે આસક્તિ તરફ ગમન નહિ કરનાર થાય છે.)

વળી અરહન્ત શબ્દનું 'અરહયત' એવું રૂપ પણ થઈ શકે છે. ત્યારે પ્રકૃષ્ટ સમતા કારણુભૂત મનોહર અને અન્ય નિષયનો સંબંધ થવા છતાં પણ જે પોતાના વીત-સમતારૂપ સ્વભાવને ત્યાગતા નથી-હોડતા નથી એમ અર્થ થાય (રહુ ધાતુ ૧૦મા ગણનો છે તેનો અર્થ 'ત્યાગ કરવો' એવો થાય છે.)

અરહંત એવો પાઠ હોય ત્યારે તેનું સંસ્કૃતરૂપ અરોહત થાય. કર્મબીજ ક્ષય થવાથી જેને ફરી ઉત્પત્તિ નથી અર્થાત્ જેને ફરી જન્મવું નથી એવો અર્થ તે વખતે કન્યા.

આપણે અરિહંતપદની વ્યાખ્યા સંક્ષેપથી જોઈ અને અરિહંત ભગવાન નમસ્કારને યોગ્ય છે તે પણ વિચાર્યું. એ નમસ્કારથી શુ' રૂપ પ્રાપ્ત થાય તે આપણે હવે જોઈએ.

૧ જીઓ આ. ગા. ૬૨૦

૨ જીઓ આ. ગા. ૬૨૧

ભવથી^૧ એટલે ઉપયોગ સહિત કરાતો અરિહંતનો નમસ્કાર જીવને હજારો ભવથી મુકાવે છે, અને જો તે ભવમાં મોક્ષ મેળવી આપનાર ન થાય તો ત્રોધિલાભ માટે થાય છે.

જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રરૂપ ધનને જો યોગ્ય છે તે ધન્ય કહેવાય. ધન્ય સાધુ મહાત્માઓના હૃદયમાંથી, ભવક્ષય થતાં સુધી અર્થાત યાવન્જીવ, નહિ ખસનારો અરહંતનો નમસ્કાર વિમાર્ગગમન અને અપધ્યાનને દૂર રાખનારો હોય છે.

આ નમસ્કાર થોડા અક્ષરવાળો છે, છતાં મહાઅર્થવાળો છે, કારણ કે એમાં દ્વાદશઅંગના અર્થનો સંગ્રહ આવી ગયો છે. મરણ જ્યારે સમીપ આવે ત્યારે વારંવાર એનું રમરણ અનેકવાર કરાય છે.

અરિહંતનો નમસ્કાર સર્વ પાપ-એટલે આઠે પ્રકારનાં કર્મોનો નાશ કરે છે, અને સર્વ મંગલોમાં પહેલું મંગલ છે.

આવા મહાન ઉપકારી અરિહંત ભગવાનના કેટલાક ગુણોનું રમરણ કરવા પૂર્વક આપણે તેમને નમસ્કાર કરીએ.

ત્રણ^૧ ભવો શેષ રહેલા હોય ત્યારે અત્યંત ભક્તિપૂર્વક જેઓ અરિહંત આદિ વીસ સ્થાનકોની સેવા કરીને જીન નામકર્મ નિકામિત કરે છે તે અરિહંત ભગવાનોને હું નમસ્કાર કરું છું.

ચૌદ મહાસ્વપ્નોથી જેઓના અદ્ભુતગુણો સમિત થયલા હોય છે, અને જેઓ ઉત્તમ રાજકુળમાં છેલ્લા ભવમાં અવતરે છે, તે અરિહંત ભગવાનોને હું નમસ્કાર કરું છું.

જેઓનો જન્મમહોત્સવ ઇષ્પન દિક્કુમારીઓ અને ચોસઠ ઇન્દ્રો અતિહર્ષવાળા મનથી કરે છે, તે અરિહંત ભગવાનોને હું નમસ્કાર કરું છું.

જેઓના શરીરમાં જગતને આશ્ચર્ય પમાડનારા અદ્ભૂત રૂપ, ગંધ આદિ ચાર અતિશયો જન્મથી જ હોય છે, તે અરિહંત ભગવાનોને હું નમસ્કાર કરું છું.

જેઓ મતિ, શ્રુત અને અવધિ એ ત્રણ જ્ઞાનથી સુકત હોઈ ભોગાવલી કર્મ ક્ષીણ થયલું જાણીને પ્રવળ્યા પ્રહણ કરે છે, તે અરિહંત ભગવાનોને હું નમસ્કાર કરું છું.

જેઓ સદા ઉપયોગવાળા, અપ્રમત્ત, અને શુકલ ધ્યાન ધ્યાનારા હોઈ ક્ષાપક્રોણી માંડી મોહને હણી કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે, તે અરિહંત ભગવાનોને હું નમસ્કાર કરું છું.

જેઓને કર્મક્ષય થવાથી અગિયાર અતિશયો પ્રગટ થાય છે, અને જેઓને દેવ-કૃત ઓગણીશ અતિશયો હોય છે, તે અરિહંત ભગવાનોને હું નમસ્કાર કરું છું.

જેઓ અશોકવૃક્ષાદિ આઠ પ્રાતિહાર્યોથી શોભિત હોઈ સદાકાળ દેવેન્દ્રોથી સેવાયલા સતા વિચરે છે, તે અરિહંત ભગવાનોને હું નમસ્કાર કરું છું.

જેઓ પાંત્રીશ ગુણવાળી વાણીથી ભવ્ય પ્રાણીઓને ઓષ કરતા મહીતલામાં વિચરે છે તે અરિહંત ભગવાનોને હું નમસ્કાર કરું છું.

(ચાલુ)

૧ જુઓ વિ આ. જા. ૩૦૦૬, ૧૨ અને ૩૦૧૫ તથા ૩૦૨૪ તથા આ. જા. ૬૨૩-૪-૫-૬.

૨ જુઓ સિમિવાસકહા જા. ૧૨૧૮થી ૧૨૨૬.

ग्रीष्म ऋतु के दिन थे। दोपहर का समय था। धूप तेजी से पड़ रही थी। ऐसे समय में एक युवक अपने सिर पर कपड़े की गठरी और हाथ में कपड़े धोने की मुगदर लिए अपनी धुन में मस्त चाल से नदी की ओर से चला आ रहा था। घर आकर अपने सिर से कपड़े की गठरी नीचे रखी और मुगदर को एक और कौने में रख शान्ति लेने नीचे बैठा।

यह युवक भावसार जाति का टीमाणीया गौत्र का वीर विक्रमसी था। उसका निवासस्थान महातीर्थ श्रीशत्रुंजयगिरि की शीतल छाया में पालीताने में था। वह विस्तार परिवारवाला था। वह ब्रह्मचर्य आश्रम ही में था। उसके भाई तथा भावज आदि कुटुम्ब में थे। वे सभी एक ही साथ रहते थे और कपड़े रंगने का धन्धा कर अपना निर्वाह चलाते थे।

प्रतिदिन के नियमानुसार आज भी विक्रमसी नदी पर कपड़े धोने गया और कार्य समाप्त होने पर घर लौट आया। भ्रमके कारण विक्रमसी को क्षुधाने सताया। उसको दूर करने के लिए उसने शीघ्र ही हाथ-पांव धोप और जलका लोटा भर कर रसोड़े में गया, किन्तु वहां रसोई का कुछ ठिकाना न दिखाई दिया, किसी कारण आज भोजनमें विलम्ब हो गया था। जब विक्रमसी रसोड़े से बिना भोजन किए बाहर निकला तो उसका मस्तिष्क फिर गया, क्षुधा देवीने तो अपना आतंक जमा ही रक्खा था, क्रोध दूर खड़ा खड़ा प्रतीक्षा कर रहा था, मौका देखते ही उसने भी अपना अधिकार जमाया। इन दोनों के आक्रमण से विक्रमसी अपने आपे से बाहर हो गया और नहीं कहने योग्य शब्द कह गया। क्या आज दोपहर होने पर भी भोजन नहीं बना? घर बैठे बैठे इतना भी काम नहीं बनता? दूसरा कार्य है भी क्या? अबसे पेसा न हो, नहीं तो ठीक न होगा, इत्यादि शब्द कहने लगा। भाभीने भी क्रोधावेश में आकर उसके शब्दों का प्रतिकार किया और कहने लगी इतना जोर किस पर जमाते हो? यदि बल है तो जाओ! और सिद्धा चलजी की यात्रा मुक्त करो। उस समय सिद्धाचलजी के मूलनायकजी की ट्रेक पर एक सिंह रहता था। उसके भयसे यात्री ऊपर नहीं जाते थे। इस कारण लगभग यात्रा बन्द थी। “उस सिंह के समक्ष जाकर अपना पराक्रम दिखाओ” पेसा भाभीने ताना मारा।

विक्रमसी सच्चा वीर था, सच्चा युवक था, उसकी रग रग में वीरता का लहू भरा हुआ था। भला वह वीर भाभी के इन वाक्वाणों को कब

बरदाश्त कर सकता था! उम्मी क्षण वहां से उठा और दृढ़ निश्चय किया कि "जहां तक सिंह को मार कर सिद्धाचलजी की यात्रा मुक्त न कहंगा घर न लौटूंगा।"

उपर्युक्त प्रतिज्ञा करके विक्रमसी अपने कपड़े धोनेकी मुगदर लेकर घर से निकला। मार्ग में जो स्नेही मिलते वे भी साथ हो गए। और आपस में कहते थे देखो विक्रमसी सिद्धाचलजी की टूंक पर रहे हुए सिंह को मारने जा रहा है। इस पर कोई कोई उसकी मज़ाक उड़ाने, परन्तु उनको इस बातका कहां ख्याल था कि यह कोई साधारण बात नहीं थी। यहां तो प्राणों की बाजी लगाने का सोदा था, यदि कर देकर जाना होता तो कई कायर घोरता की बाजी मार लेते।

विक्रमसी सिद्धाचलजी की तलेटी के नीचे आकर वहां ठहरे हुए यात्रियों के संघ एवं स्नेहियोंको इस प्रकार कहने लगा कि, मैं पहाड़ के ऊपर रहे हुए सिंह को मारने जाता हूँ सिंह को मारकर मैं घंटा बजाऊंगा उसकी ध्वनि सुनकर आप समझ लेंगे कि, मैंने सिंह को मारा डाला है। यदि घंटे की ध्वनि सुनाई न दे तो मुझे मरा हुआ समझे। ऐसा कह कर विक्रमसीने वहां ठहरे हुए जनसमुदाय को भावयुक्त नमस्कार किया और उन को विदा ले पहाड़ पर चढ़ना आरम्भ किया। सब यात्रीगण अनिमेष दृष्टि से उसकी ओर देख रहे थे। देखते देखते विक्रमसी अदृश्य हो गया।

विक्रमसी सिंह मारने की प्रबल भावना को लेकर एक के बाद एक पहाड़ी टेकरीयाँ पार कर रहा था। गरमी एवं श्रम के कारण उसके कपड़े पसीनेमें तरबतर हो गये थे। ज्यों ज्यों वह ऊपर चढ़ता था, त्यों त्यों उसकी भावना भी आगे बढ़कर प्रबल होती जाती थी। इस प्रकार विक्रमसी पहाड़ की चोटी पर चढ़ गया।

समय ठीक मध्यान का था। ग्रीष्म ऋतु में सूर्य की तेजी का क्या कहना? वनराज शान्ति लेने के लिए एक वृक्ष की शीतल छाया के नीचे निश्चिन्त सो रहा था। विक्रमसी उसके निकट पहुँचा और अपने हृदय में कहने लगा कि, सोते हुए पर वार करना निर्बल तथा कायरों का काम है। अतः उसने सिंहको ललकार दिया। सिंह अपनी शान्ति भंग करनेवाले की ओर लपका, विक्रमसी तो उसका प्रतिकार करने को तैयार ही था। उसने भी शीघ्रता से अपने हाथ में रही हुई मुगदर का उसके मस्तक पर एक ही पंसा वार किया कि सिंहकी खोपड़ी चूर चूर हो गई। उसके सिर से रक्तधारा बहने लगी, तथापि वह पशुओं का राजा था। वह भी अपना बदला लेने को उद्यत हुआ। वह खड़ा हुआ और विक्रमसी की ओर झपटा। विक्रमसी सिंह को मरा हुआ समझ घण्टे की ओर दौड़ा, जहां घंटा बजाने जाता है इतने ही में तो सिंहका एक ही पंसा विक्रमसी

पर ऐसा पड़ा कि, वह पृथ्वी पर गिर पड़ा। एक और विक्रमसी पड़ा हुआ था तो दूसरी ओर सिंह। दोनों ही अंतिम श्वास ले रहे थे। मरते मरते विक्रमसी को विचार आया कि, मेरी मनोकामना तो पूरी हुई, परन्तु नीचे रहे हुए यात्रालु क्यों कर जायेंगे कि, मैंने सिंह को मार दिया है।

उपर्युक्त विचार आते ही विक्रमसी ने अपने पास रहे हुए कपड़े को शरीर के घाव पर मजबूत बांध दीया और लड़खड़ाता हुआ खड़ा हुआ और खूब जोर से घंट बजाने लगा। उस घण्टे की विजयनाद के साथ साथ उसका आखिरी सांस भी महाप्रस्थान कर गया, उसका नश्वर शरीर उसी स्थान पर गिर पड़ा।

इस प्रकार वीर विक्रमसीने अपने प्राणों की बाजी लगा कर सिंह को मार सिद्धाचलजी की यात्रा खुली कराकर यात्रिकों को सिंह के भयसे बचाया। परोपकारी विक्रमसीने आत्मसमर्पण कर इस नश्वर शरीर को छोड़ कर अपना नाम जमर कर दीया।

आज भी उसका स्मारक शत्रुंजय पर्वत पर कुमारपाल राजा के मन्दिर के सामने आज्ञा वृक्ष के नीचे मौजूद है। उसके ऊपर वीर-नर के योग्य सिन्दूर का पोषाक शोभा दे रही है। सुना जाता है कि आज भी टोमानीया गोत्र के भावसार नवविवाहित वरवधुओं के कंगनडोरा वहीं खोलते हैं।

जब जब मैं शत्रुंजय की यात्रा करने जाता हूँ तब तब उस वीर विक्रमसी के स्मारक को भावपूर्ण नमस्कार करता हूँ; उस समय वीर विक्रमसी की वीर गाथा मेरे समक्ष खड़ी हो जाती है; और सहसा हृदय से यह उद्गार निकलते हैं “धन्य वीर विक्रमसी तने ही भावज के ताने को सत्य कर दिखाया”।

आगे व मंगावे
 कणा अने शास्त्रीय दृष्टिसे सर्वांग सुंदर
 भगवान भद्रवीर स्वामी
 नुं
 त्रिरंगी चित्र
 १४"×१०"नी साईज, लड्डु आर्ट कार्ड अने सोनेरी ओर्डर
 मूल्या-आठ आना टपाल भरणे से आना
 लभो-श्री जैनधर्म सत्यप्रकाशक समिति
 केशिगभाईनी वाडी, धीकंटा, अमदावाद.

બત્રીશલક્ષણો

[ધર્મશ્રદ્ધાને ચરણે આત્મસમર્પણની એક અમર કથા]

એક વાર રાજગૃહી નગરીના રાજા શ્રેણિકને સુંદર ચિત્રશાળા બનાવરાવવાનું મન થયું. દેશદેશના અનેક કુશલ કળાધરોને બોલાવ્યા. સફેદ દુધ જેવા આરસ પહાણુનો સુંદર મહેલ તૈયાર થયો. દૂરથી જોનારને તે બાણે બગલાની પાંખ જ લાગે. રાત્રે ચંદ્રમાની રૂપેરી ચાંદનીમાં, આ મહેલની શોભા અનુપમ લાગતી. રાજાએ વિચાર્યું મહેલ તો દેવ-વિમાન જેવો તૈયાર થયો. પણ હવે એમાં એવાં જ સરસ ચિત્રો આવવાં જોઈએ. મહેલનું કામ થોડું અધૂરું હતું. મુખ્ય દરવાજા ઉપરની કમાન ખૂબ કારીગરીથી શોભાવી હતી. અંદર એવાં તો કીણાં ચિત્રો કોયાં હતાં કે જોનાર ક્ષણભર તો મુગ્ધ થઈ જતો. ખુદ રાજા પણ આ અનુપમ કારીગરીવાળી કમાન જોઈ ખુશ ખુશ થઈ જતો. શુભ મુહૂર્તે દરવાજા ઉપર કમાન ચઢાવી. પણ ન માલુમ એમાં એવું કાંઈક થયું કે રાત્રે એ દરવાજા પડી ગયો, સાથે કમાન પણ ટૂટી પડી. રાજાને આ સાંભળી ઘણો જ ખેદ થયો. કારીગરોને ઉત્સાહ આપી યમણું ધન આપવાનું જણાવી પહેલાથી પણ વધુ સુંદર કમાન બનાવવા આદેશ કર્યો. દરવાજાનું કામ ઝપાટાખંધ ચાલ્યું, કમાન ઉપર પણ અનેક કારીગરો-કળાકુશલ ચિત્રકારો બેઠા. પહેલાં કરતાં પણ વધુ સુંદર કમાન તૈયાર થઈ. ફરીથી શુભ મુહૂર્તે કમાન ચઢાવી. વળી પાછી રાત પડી અને દરવાજા સહિત કમાન ટૂટી પડી. ચોકીદારો ચોકી કરતા હતા તે ધવાયા, એકાદ બે બચ્યા તેમણે રાજાને ખબર આપ્યા. રાતોરાત રાજા ત્યાં હાજર થયો એને પણ આ સ્થિતિ જોઈ દુઃખ થયું, પણ શું કરે? રાજા નિરત્સાહ ન થયો. ત્રીજી વાર કામ શરૂ કરાવ્યું. કમાન એથી પણ વધારે સુંદર થઈ. ચઢાવી પણ ખરી. પણ ત્રીજીવાર પણ પડી ગઈ. રાજા ચમક્યો. તેને એમ થયું, જરૂર કોઈ દેવદોષ છે. રાજાને થયું. હું આટલાટલી જહેમત ઉઠાવી, રાત-દિન ભૂખ તરસ અને નિંદ્રા છોડી આ ચિત્રશાલા પાછળ મંડ્યો છું ત્યારે વિધિ મારાથી વાંકી બની માઈ કામ બસ કરી નાખે છે, મને નિરત્સાહ કરે છે.

એને ભૂદેવો ઉપર એ વખતે પરમ આસ્થા હતી. વિદ્વાન જ્યોતિષી બ્રાહ્મણોને આમંત્રણ આપ્યું, અને પૂછ્યું “આ આપણી ચિત્રશાલાનો દરવાજો કેમ ટૂટી જાય છે? ચિત્રશાળા પૂર્ણ થાય એવો ઉપાય કયો?”

ભૂદેવોએ જોશ જોઈ તે વખતની ચાલતી પ્રણાલીકા મુજબ ઘોર હિંસાકામી મુચ્ચું: “રાજા, કોઈ દેવ બત્રીશ લક્ષણો માંગે છે, મોટો વજ્ર કરાવી બ્રાહ્મણોને લાડુ જમાડી બત્રીશ લક્ષણો હોમો તો જરૂર તમાઈ કાર્ય સિદ્ધ થશે-ચિત્રશાલા તૈયાર થશે, અને આપનો મનોરથ પાર પડશે.”

રાજાને આ વાત એકદમ તો ન રૂચી. એક ચિત્રશાલા માટે બત્રીશ લક્ષણો હોમું! પણ સામે જ પોતાની ચિત્રશાલાનું ધાર યાદ આપ્યું. હું રાજા છું, મને તે કરી શકવા

સમર્થ છું. પણ આ અન્યાય થાય છે એમ માફ હૃદય કહે છે.

“બીજો કાંઈ રસ્તો છે કે નહિ ?” રાજાએ પૂછ્યું.

“મહારાજ ! આ વળી શું પૂછ્યું ? વેદવિધિ પ્રમાણે અમે યજ્ઞ કરાવીશું. એ બત્રીશ લક્ષણો જરૂર સ્વર્ગમાં પહોંચી આપને આશીર્વાદ આપશે. આપ ચિંતા ન કરશો. અહાં સારાવાનાં ધર્મ રહેશે.”

રાજાને આ હૃદયહીનો ઉપર ક્રોધ ચઢ્યો પણ ચિત્રશાલાનો મોહ છૂટતો નહોતો. બત્રીશ લક્ષણો અદે તો જ ચિત્રશાલા તૈયાર થાય એમ છે એમ જૂદવાએ તેને ઠસાવ્યું. અનેક પુરાણોનાં પોથી વીખ્યાં પણ બ્રાહ્મણોને તો યજ્ઞ જ કરાવવો હતો, ત્યાં શું ? અન્તે ન છૂટકે રાજાએ હા ભણી. એ જ દિવસે ગામમાં ઢંઢેરો પીટાવવામાં આવ્યો: “જે કાંઈ પોતાના છોકરાને યજ્ઞમાં હોમવા આપશે તેને અદલામાં બારોબાર સુવર્ણ આપવામાં આવશે.”

[૨]

આખા ગામમાં રોજ ઢંઢેરો પીટાય, પણ એવું નિષ્કુર હૃદય કાતું હોય કે સજે હાથે પુત્રને મારવા માટે આપે ? જગતમાં બધા કરતાં શ્રેષ્ઠ અને નિસ્વાર્થ પ્રેમ હોય તો એક માત્ર માતાનો પ્રેમ છે. પુત્ર ભલે ગમે તેવો ગાંડો થયો અપંગ હશે છતાં માતા તેને જે વાત્સલ્ય-પ્રેમભાવથી જોશે સંભાળશે તે અનુપમ છે. આર્થોર્વર્તનો ઇતિહાસ પોકારીને કહે છે કે કેટલીય શાણી માતાઓએ વીરપુત્રો આપ્યા છે, એ બધા વીરતાના પાકો તો એ પુત્રો માતા પાસેથી જ શીખ્યા છે. માતાઓએ શું કર્યું ? આ પ્રશ્ન જ ઉપેક્ષણીય લાગે છે. એના કરતાં માતાઓએ શું નથી કર્યું ? આ પ્રશ્ન ઉચિત લાગે છે. આટલું છતાં ય એમાં અપવાદ હોય છે એની કોણ ના પાડશે ?

આનો જ અપવાદ રાજગૃહીમાં પણ બન્યો. એક દરિદ્રનારાયણની મૂર્તિરૂપ જૂદેવતું કુટુંબ હતું. બ્રાહ્મણ પત્ની મોહાંધ, ક્રોધિની અને સ્વાર્થિની હતી. ધરમાં આવવાનું ન ભલે અને દર વર્ષે એક એક વસ્તી તો વધે. બ્રાહ્મણ પણ બિક્ષા સિવાય બીજા કામમાં આજસ કરતો. તેને જ એક છોકરાં હતાં. બ્રાહ્મણીએ ઉપયુક્ત ઢંઢેરો સાંભળ્યો. એને વિચાર થયો મારો અમર કાંઈ કામ કરતો નથી, નથી બીજા માંગવા જતો, નથી સસોઈ કરતો કે નથી પાણીનો લોટો ભરી આપતો. રોજ ચોપડીયું ઉઘાડીને બેસે છે અને કાં તો પેલા સાધુડા પાસે જાય છે. એને આપી દીધો હોય તો છૂટકો મટે, ધરમાં લક્ષ્મી દેવીની કૃપા થશે અને એક પાપ જશે. માફ કે એના આપનું કદી કહ્યું નથી માનતો માટે ભલે જાય.

“સાંભળો છો આ ઢંઢેરો ?” તેણે બ્રાહ્મણને પૂછ્યું,

“ના કાંઈ વિચાર તો કર્યો નથી. પણ બીજો વિચાર પણ શું કરવાનો હતો ? કાંઈ મારવા માટે છોકરો ઓછો અપાવાનો હતો ?”

અરે હું કહું તે તો સાંભળો. તમે કાંઈ ભયમાગણ્યા નથી એટલે તમને ક્યાંયથી

સારી દક્ષિણા પશુ મળતી નથી, રોજ ભિક્ષામાં પૂરી તાંબડી પશુ ભરાતી નથી, અને આ મોટા તો કાંઈ કામજ નથી કરતો. મને તો લાગે છે એ નાસ્તિક થઈ જશે. માટે એને મોઢલીએ તો વાંધા નથી.”

“ અરે આ તું શું બોલે છે ? માતા ઉઠીને સગે હાથે પેટને ખાતર છોકરાને મારવા તૈયાર થઈ છે ? એ કેવું ભણે છે એની તને ક્યાં ખબર છે ? એ તો મોટા પંડિત થવાનો, સમજી ! ”

“ હવે જાણ્યું બધું. આપ છોકરાનું તાણે નહિ તો ખીજું કોણ તાણે ? પણ ખબર છે ઘરમાં કાંઈ ખાવનું નથી, તમારામાં કાંઈ માવાની તાકત નથી. બજ્યું, આવા હીણ કમાઠિના પનારે ક્યાં પડી. રોથો છોકરો પશુ ઘાટયો છે. ” માએ ક્રોધ અને દુઃખમાં ભાન ભૂલી આ પ્રમાણે કહ્યું.

“ મારી તો મરજી નથી, પછી જેવી તારી મરજી. નકામો ક્રોધ ન કરીશ. આપ કરતાં મને છોકરા ઉપર વધારે હેત હોય. ભલે અમારું કુટુંબ ગમેતેવું હતું, પણ ક્ષત્યવાર અમારી મા અમને ન જીવે તો રાડેરાડ પાડે, અલ્યા ક્યાં ગમે કહેશે. ” પિતાનું હૃદય સુંઝાતું હતું.

બ્રાહ્મણીના ગુસ્સામાં ધી હોમાયું, તે બોલી “ જાણે અમને તો છોકરા ઉપર પ્રેમ જ નહિ હોય ? પણ શું કરીએ ? તમે કમાવ નહિ અને છોકરો કહ્યું ન કરે. પેટ તો થોડું જ પોતાનો લાગો માઝ્યા વગર રહે છે ? ”

“ ક્રોધ જેવી મરજી ! સોનું આવશે કેમ ? ત્યારે આજે તું અમરને કહી દેજે કે તારે જવાનું છે, હું નહિ કહું. ઢંઢેરાને પણ તું જ સ્પર્શ કરજે. ” બ્રાહ્મણનું હૃદય રડતું હતું.

“ બચેને મારે માથે નાખો બધું. સોનું આવશે એટલે અધાં ખાવા મળશે. તમે તમારે કાંઈ ના બોલશો. ”

બ્રાહ્મણીએ જઈને ઢંઢેરાને સ્પર્શ કરી કહ્યું “ મારે ઘેર ઉત્તમ બનીશકક્ષણો પુત્ર છે, તે આવીને લઈ જવ અને સોનું ઘેર મોઢલી આપો ! ”

રાજના સિપાઈએ ખુશ થતા બ્રાહ્મણને ઘેર આવ્યા. બ્રાહ્મણીએ છોકરાને કહ્યું : “ અમર તું આ સિપાઈઓની સાથે જ ”

અમર કક્ષણી ઉઠ્યો, “ મા મા, મને રહેવા દે, હવે હું તારું કહું કરીશ. હું સમજ્યું છું તું મને મારવા મોહલે છે. અરે માડી, તું આટલી કર ન થા. મને મરણનો ભય નથી, પણ જીવતાં બળી મરવું મારાથી નહિ સહેવાય ! ”

“ હવે જાણ્યો ગણી થયો છે. સ્વર્ગમાં જશે સ્વર્ગમાં ખબર છે ? ” મા બોલી.

“ આ એ અધા ઢાંગ છે. આપણા બ્રાહ્મણીએ ચલાવેલી પોલપોલ છે. વેદ-માંતો એવું કાંઈ નથી. ” અમરે દલીલનો આશ્રય લીધો.

પણ માને ક્યાં દલીલની જરૂર હતી. તે બોલી : “બોલતાં બોલતાં ફાટ્યો લાગે છે, નાસ્તિક ત્રયો નાસ્તિક, પેલા સાધુ પાસે રહીને. વેદમાં તો ચોકપુ’ લખ્યું છે કે યજ્ઞમાં બલિ આપેલ પ્રાણી રવર્ગે જાય. હવે બોલીશ નહિ, તું જ, મેં તને આપી દીધો છે. કોટવાળ સાહેબ, આને લઈ જવ.” “અમર, આગળ યા તારા ઉપર હવે રાજ્યનો અધિકાર છે.” કોટવાળે કહ્યું. “બાપા, મને બચાવો. માતા બહે નિષ્કુર બની, તમારો મારા ઉપર પ્રેમ છે.”

“ભાઈ, તને તારી સગી માએ જ વેચ્યો છે. હવે રાજના કામમાં મારાથી વચ્ચે ન પડાય.”

“બા! બાપા! યાદ રાખજો, હું નથી મરવાનો એ ચોકકસ છે. હું તો મોટો જ્ઞાની થવાનો છું. પણ એક દિવસ એવો આવશે કે આ યજ્ઞને નામે ચાલતી ધોર હિંસાની પ્રથા દૂરનાશે. આ હિંસાના પ્રતાપે તમારો આવા અધર્મ રસાતાળ ચાલ્યો જશે.”

“હવે જાણ્યો બણ્યો છે તે. છાનો માનો જ. તારૂં મોંદું કાળુ કર.”

કોટવાળ અને બીજા સિપાઈ તો નિષ્કુર બ્રાહ્મણી સામે જોઈ જ રહ્યા. અરે રામ, રામ, રામ! આ તો ઝોરમાન મા લાગે છે, નહિં તો આટલી દયાહીનતા-નિષ્કુરતા ન હોય! જેના હૃદયમાં માતૃ સ્નેહનું એક બિંદુ પણ નથી એને મા શી રીતે કહેવી!

અને સિપાહીઓ અમર ને લઈ ચાલતા થયા!

[૩]

અમર કુમારને લઈ જતાં રસ્તામાં કોટવાળે ઠોકરાને પૂછ્યું, “ભાઈ તારી ઝોર-માન મા લાગે છે?”

“નારે ના, સગી મા છે.”

“હે શું કહે છે, સગી મા? અને આટલું બધું હેત (!) ફિટકાર છે ધનલાલયુ એ માતાને! હશે પણ હવે તું રડીશ નહિ. રાજનું કામ છે એટલે શું કરીએ, નહિ તો તારી કાયા અને તારૂં રૂપ જોઈ અમને એમ થાય છે કે તને છોડી મૂકીએ.”

બધા આગળ વધે છે. રસ્તામાં પંચ મળ્યું. નગરશેઠ મલ્યા, બધા પાસે અમરે દયાની માગણી કરી, પણ રાજસત્તા પાસે બધાય ચૂપ રહ્યા. બધાનો આત્મા આવા બુદ્ધિવાન અને તેજસ્વી પુત્રને મરાતો જોઈ ધવાતો હતો. પણ બધાય ચૂપ રહ્યા. ત્યાં તો પોતાના ગુરૂ સામેથી ચાલ્યા આવતા અમરે જોયા અને તે તેમની પાસે દોડી ગયો, અને બોલ્યો : “ગુરૂજી, બચાવો હું મરી જઈ છું. માતા રાક્ષસિણી થઈ છે. બાપ નિરાધાર છે. મહાજન અને શેઠ ચૂપ છે.”

“અમર, તું લેશ પણ ચિંતા ન કરીશ. તું બચશે અને સાધુ થશે. લે આ એક મંત્ર આપું છું. તને હોમવાની તૈયારી કરે તે પહેલાથી આ મંત્ર જપ્યા કરજો. જરૂર તું બચી જશે.” એમ કહી ગુરૂએ નમસ્કાર મંત્ર આપ્યો.

બધું ટોળું રાજમહેલે પહોંચ્યું. રાજમાતા પાસે પણ આ પુત્રની પ્રશંસા પહોંચી ગઇ. બ્રાહ્મણોએ પણ રાજને ખુશી થઈ ખબર આપ્યા. “રાજન, બરાબર બનીશ લક્ષણો જ મળ્યો છે. યજ્ઞ થતાં જ કમાન ચઢી સમજી દ્યો.”

અમરે “રાજ મને બચાવો! રાજમાતા મને બચાવો!” એમ કહી કશ્ચુ આક્રંદન કર્યું. આજે તેનું કોઇ વાલી નહોતું. એણે જૈન સાધુઓ પાસે સાંભળ્યું હતું વેગોહં નત્થી મે કોઈ, તેનું એને ભાન થયું, એને પોતાના ગુરુના વચન ઉપર વિશ્વાસ હતો. એણે નમસ્કાર મંત્ર કંઠસ્થ કર્યો અને ખૂબ ધીમેથી રાગબદ્ધ ગાવા માંડ્યો. એ મંત્રમાં એવું શું બધું હતું કે ગણત્યાં જ તેને આનંદ થવા માંડ્યો. એણે હવે રડવાનું છોડી દીધું. મરવાનું તો એક જ વેળા છે.

ત્રીજે દિવસે તેને હીરા અને માણેકથી ખૂબ શણગારવામાં આવ્યો. તે હસતે મોઢે યજ્ઞ પાસે આવ્યો. એને ખાતરી હતી કે કોઇ દેવ આપશે અને મને બચાવી લઈ જશે. તેણે નમસ્કાર મંત્રનો અખંડ જાપ જારી રાખ્યો.

બધા બ્રાહ્મણો મંત્ર જાપતા હતા, યજ્ઞ મહામુશ્કેલીએ સજાગ્યો, શરૂઆતમાં જ મંગલ કલશનો ઘટ ફૂટ્યો. બધા શંકાફૂલ થયા. આજે કોઇ નવાગુની અવશ્ય થશે એમ લાગ્યું. બાલકના મંત્રની બધાને અદ્ભુત અસર થવા લાગી. પહેલાં તો યજ્ઞ કરાવનાર પુરોહિત પડી ગયા. તેમને વાગ્યું. રાજ પણ યજ્ઞ આગળ આવતાં જ પડ્યો અને તેને પણ બરાબર વાગ્યું. યજ્ઞમાં આગ લાગી, મંડપ બળ્યો, આહુતિ દ્રવ્ય ભસ્મ થઈ ગયું. કેટલાક નાશ, કેટલાક તમાસો જોવા આવ્યા. બધાને લાગ્યું આવા દેવકુમાર જેવા બાલકને મારતાં કોઈને દયા ન આવી. સાવ નિર્દોષનો ભાગ લેવામાં આવું પરિણામ ન આવે તો બીજું શું થાય? પણ હવે તો વાત વધુ વીકરી હતી.

રાજ અને રાણીના મુખમાંથી લોહી વમન થતું હતું. બ્રાહ્મણો પણ ઊંધા પડ્યા હતા. રાજને ઉઠી કુમારને નમસ્કાર કરી કહ્યું. “ભાઈ હવે છોડ! આ રાજપાટ તને આપું છું.” નમસ્કાર મંત્રનો પ્રભાવ બરાબર જામ્યો હતો. કુમાર તો સિંહાસન ઉપર ચઢી બેઠો અને બોલ્યો:—

“રાજન, મારે રાજપાટ નથી જોઈતું, એ તો ક્ષણિક છે, -મિથ્યા છે. એ તને નરકાગારમાં પહોંચાડશે. મારે ત્યાં નથી જવું, પણ આજથી પ્રતિજ્ઞા કર કે યજ્ઞમાં કોઇ પણ જીવને ન હોમવો. યજ્ઞમાં મરનાર જીવ નરકે જાય છે, મારનાર પણ નરકે જાય છે અને પાપપુંજ એકઠો કરે છે. વેદમાં આવો યજ્ઞ કરવાનું લખ્યું જ નથી.”

આમ કહી કુમાર ચાલી નીકળ્યો અને સાધુ બની ગયો. જેના પ્રતાપે પોતે જીવન પામ્યો હતો એ પદ-એ સ્થાન તેને વધારે ગમ્યું. એણે તો ગામ બહાર શ્મશાનમાં જઈ કાયા વોસરાવી દીધી. શરીર ઉપરનું મમત્વ છોડ્યું. કાઉરવગ ધ્યાને મુદ્રા લગાવી તે ધ્યાનમાં મગ્ન થયો.

[૪]

ગામમાં વીજળીવેગે આ વાત ફેલાઈ ગઇ. કોઈકે કંઈક બોલ્યું કોઈકે કંઈક બોલ્યું. અમરનાં માતૃપિતાને ઘણાં દિટકાર આવ્યો તો કોઈકે મનમાં રાજને પણ

સંભળાવી. અમરની માતાને અમરના પરાક્રમની ખબર પડી. એ ચમકી-રખેને ધન પાછું ગઈ લે તો ?

એણે બ્રાહ્મણને સંભળાવ્યું, રાયો સખણો ન રહ્યો. હવે લઈ જશે. ટ્રિટકાર મલ્યો એ લાભમાં માઈ તો નાક કાપી નાંખ્યું. હવે હાથમાં આવે તો તો ચીરી જ નાંખું એવો ક્રોધ ચઢ્યો છે. ત્યાં તો એક પાડોશીએ આવી અમર કુમારના પરાક્રમની વાત સંભળાવી અને બળતામાં ધી હોમ્યું. સાથે સાથે જણાવી દીધું કે અમર તો અમર થવા તય કરે છે. મસાણમાં જઈ ઉભો છે. હું જોઈ આવ્યો એ સાધુ થયો છે. પણ કેવો રૂઠો રૂપાળો લાગે છે. તમેજ એવાં પાપીયાં કે આવા છોકરાને છોડી દીધો.

આ સંભળતાં જ એ વાઘણની જેમ ઘૂરકી. એનું ચાલત તો આવું કહેનારની જીભ જ ખેચી કાઢત, પણ શું કરે ? રાજ્ય તો રાજ્ય શ્રેણિકનું હતું. પણ એણે બ્રાહ્મણને ખૂબ ઠપકા આપ્યો. એને મારી ન નાખું તો માઈ નામ નહિ. બ્રાહ્મણે શાંત પાડના ઘણા પ્રયાસ ઉઠાવ્યો પણ જ્યાં વડવાનલ સળગ્યો હોય ત્યાં પાણીનું ટીપું શું કામ લાગે ?

રાત પડી. ઘેર અંધાઈ હતું. પુરૂષ પણ એકલો જતાં ખીવે એવા રથલે એ રાક્ષસિણી હાથમાં ધારદાર છરી ચમકાવતી ગામ બહાર મસાણમાં ગઈ. એનું અંગે અંગકોષથી ધમધમતું હતું.

અમર તો મસ્તપણે ઉભો હતો. એને મરણ કે જીવનની કશી દરકાર નહોતી. કૂર માતાએ વેગમાં જઈ તેને જોઈ એકદમ પેટમાં છરી હુલાવી દીધી. અમરે ઊંઠ પણ ન કયું. એણે પલવારમાં પ્રસંગ સંભાળ્યો. -એ વૈરાગ્ય ભાવનાએ ચઢ્યો. ધા જીંડો હતો. ક્ષણવારમાં આંતરડાં નીકળી પડ્યાં. એનું શરીર ઢગલો થઈ પડ્યું અને એનો આત્મા સ્વર્ગના માર્ગે સંચર્યો ?

એ સાચો બત્રીશ લક્ષણો હતો. એણે જીવી જાણ્યું અને એના કરતાં ય વિશેષ સફળતાથી મરી જાણ્યું.

[૫]

બ્રાહ્મણીને હવે સંતોષ થયો. એણે જાણ્યું કોણ મને ઝોળખનાર છે. હવે નીરાંતે હું ધન આઈશ, હહેર કરીશ. એ એમ જાણ્યું હતી કે મારું પાપ કેઈ જાણ્યું નથી પણ એ એની જૂલ હતી. એક અદૃશ્ય વ્યક્તિ આ બધું જાણ્યું હતી. એને લાગ્યું હાથ ! આ માતા ! પણ કુદરત રૂઠી હતી. બ્રાહ્મણીના નશીબમાં ઘેર જવાનું કે ધન ભોગવવાનું લખ્યું નહોતું.

રસ્તામાં એક ભૂખી ઝાંસ વાઘણ ચાલી આવતી હતી. એણે મલપતી હરખાતી બ્રાહ્મણી ઉપર તરાપ મારી. હાથ મા કહેતાં એ પણ મરણને શરણુ થઈ. બ્રાહ્મણીનું શરીર વાઘણે અને તેનાં બચ્ચાંઓએ ફાટી ખાધું, એક જણે કહ્યું : “ ઠર અને જો, પાપનું ફળ. ”

ખીજે દિવસે ગામમાં વાત ફેલાઈ ગઈ. રાજાને પણ જાણુ થઈ, ખરે જ એ બોલી ઉઠ્યો છોકરો તો બત્રીસ લક્ષણો, એનું બચ્ચાં અમર રહેશે. એ સાચો

અમર થયો.

N.

મેરુ ત્રયોદશી

[ભગવાન ઋષભદેવના નિર્વાણકલ્યાણકનો મહિમા]

લેખક-મુનિરાજ શ્રી યશોભદ્રવિજયજી

એકલા શાસનનયક ભગવાન મહાવીર દેવને નમસ્કાર કરીને ગણુવર ભગવંત ગૌતમસ્વામીએ કહ્યું—હે પ્રભો, આપ કૃપા કરીને મહામંગલકારી શ્રીમેરુત્રયોદશી નામના પર્વની મહત્તા મને સમજાવો.

તે વખતે ભગવાન મહાવીરદેવ મધુર વાણીથી બોલ્યા—

હે ગૌતમ, શ્રી મેરુત્રયોદશીની આરાધના કરનાર જીવોનાં સર્વ વિક્ષો નાશ પામે છે. ધર્નદ્રવ્યોનો સમૂહ વશ થાય છે, કામ વિકારો શાંત થાય છે, અનેક લબ્ધિઓ પ્રાપ્ત થાય છે, દેવતાઓ દસ અને છે અને છેવટમાં મેદાસુખની પ્રાપ્તિ થાય છે. એ લોકોત્તર પર્વની આરાધના ઢાણે કેવી રીતે કરી તે પણ તું સાંભળ—

પ્રથમ તીર્થ"કર શ્રી ઋષભદેવ સ્વામી પછી પચાશ લાખ કોડાકોડી સાગરો પમનો સમય વ્યતીત થયો ત્યારે બીજા તીર્થ"કર શ્રી અજીતનાથ ભગવાન થયા. તેમના આંતરમાં અયોધ્યા નગરીમાં મહાપરાક્રમી અનન્તવીર્યનામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને પ્રીયમતિ નામે પટ્ટરાણી હતી. તે રાજા રાજવૈભવમાં મશગુલ બની પોતાનો સમય પસાર કરતો હતો, પણ એક સમયે તેને વિચાર આવ્યો કે અહો હું આવો સમૃદ્ધિશાળી છતાં પણ મારે એક પણ પુત્ર નથી તો પછી મારા રાજ્યનો વારસ ઢાણુ થશે? આવા વિચારોમાં લીન બની રાજા અને રાણી પુત્રપ્રાપ્તિનાં ઉપાયો શોધવા લાગ્યાં. એક અવસરે કોણિક નામના સાધુ રાજમહેલમાં આહાર પાણી વહોરવાને માટે આવ્યા. રાજા અને રાણીએ ઉદ્ધાસપૂર્વક તેમને આહારપાણી વહોરાવ્યાં, અને ત્યારપછી પૂછવા લાગ્યાં કે હે બદન્ત, અમને પુત્ર થશે કે નહિ. સાધુએ કહ્યું કે પુત્ર થશે પણ પાંગળો થશે. સાધુ તો ભાંધી ચાલ્યા ગયા. ત્યારપછી રાણીએ એક પાંગળા પુત્રને જન્મ આપ્યો, અને તેનું નામ પાંગળા રાખવામાં આવ્યું. પાંગળાકુમાર પાંગળો હોવાથી રાજાએ તેને ગુપ્ત આવાસમાં રાખ્યો. અને આખા નગરમાં ઢઢેરો પીટાળ્યો કે કુમાર સ્વરૂપવાન છે માટે કોઈને બતાવવામાં નહિ આવે. તેથી કુમારના રૂપની બીના આખા દેશમાં ફેલાઈ ગઈ.

એ વખતે બ્રહ્મપુર નગરમાં સત્યરથ રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને ઇંદુમતિ નામે પટ્ટરાણી અને ગુણુમુંદરી નામે કન્યા હતી. અનુક્રમે રાજકુમારી યૌવનવયને પામી તેથી તેના પિતાએ તેનેયોગ્ય રાજકુમારની તપાસ કરાવી, પણ કોઈ ઠેકણે કુમારીકાને યોગ્ય રાજકુમાર દેખાયો નહિ, એટલે તે વખતમાં લાંબા વેપારીઓ દૂર દેશમાં વેપાર કરવા માટે જતા તેમને રાજાએ કહ્યું કે આપણી રાજકુવરીને યોગ્ય કોઈ રાજકુમાર દેખાય તો તેની સાથે કુમારીનો સંબંધ કરતા આવજો. વેપારીઓ પણ રાજાની આજ્ઞા અંગીકાર કરી અનુક્રમે અયોધ્યા નગરીમાં આવી પહોંચ્યા. તે નગરીમાં પોતાનો સર્વ માલ વેચી નવો માલ બરી પોતાના દેશમાં જવાને તૈયાર થયા તે વખતે ગગરજનોના મુખથી કુમારના રૂપની વાત સાંભળી તેથી તેઓએ રાજા પાસે જઈ, સર્વ બીના જણાવી કુમારને જોયા વગર કુમારીનો સંબંધ તેની સાથે કર્યો. ત્યારપછી પોતાના દેશમાં આવી સત્યરથ રાજાને સર્વ સમાચાર પુણા. રાજાએ પણ તેમનું સન્માન કર્યું અને તેમને સાથની જકાત માફ કરી.

હવે સત્યરથ રાજ્યે કુમારીના લગ્ન માટે કુમારને તેડવા પોતાના માણસો અયો-
ધ્યા મોકલ્યા. અયોધ્યામાં જઈ અનંતવીર્ય રાજ્યને કહ્યું કે આપ આપના રાજકુવરને
લગ્ન માટે મોકલો. રાજ્ય તે કુમારના લગ્નની વાત સાંભળી ચિંતાયુક્ત થયો, તેથી મંત્રીને
બોલાવી તે અધી ખીના જણાવી દીધી. મંત્રીએ વિચાર કરી તે રાજપુરપોને કહ્યું કે
લાલમાં અમારા કુમાર અહીં નથી માટે સોળ મહિના પછી અમે કુમારને પરણવા
મોકલશું. માણસોએ મંત્રીનાં વચનો અંગીકાર કરી, પોતાના નગરમાં આવી સત્યરથ
રાજ્યને અધી ખીના જણાવી. સેવકોના ગયા પછી રાજ્ય રાણી અને પ્રધાન વિચારપૂર્વક
ઉપાયો શોધવા શરૂ કર્યા, પણ એકે ઉપાય નહિ જડવાથી ઉદાસ બની વખત પસાર કરવા
લાગ્યા. ત્યારપછી તે નગરના ઉદ્યોગમાં ચાર જ્ઞાનના ધારક પાંચસો સાહુએના પરિવાર
વાળા ગાંગિલ નામના આચાર્ય પંચાર્થી. ઉદ્યાનપાલકના મુખથી વધામણી સાંભળી અનં-
તવીર્ય રાજ્ય પોતાના પરિવાર મહિત આડંબર પૂર્વક ચુરવંદન કરવા આવ્યો, વંદન કરી
યોગ્ય સ્થળે બેઠા પછી સુરિણએ ધર્મદેશના આપી-

હે રાજ્ય, દુઃખે કરીને પ્રાપ્ત થઈ શકે તેવું મનુષ્યપણું પામીને જે મૂઠ પુરુષ
ઉદ્યમથી ધર્મ કરતો. નથી તે મનુષ્ય ધણી મહેનતે પ્રાપ્ત કરેલા ચિંતામણિ (સત)ને
આગસથી સમુદ્રને વિષે તાખી દે છે. માટે જિનેશ્વરનાં ધર્મની આરાધના કરો; જેથી
ઉત્તરોત્તર મોક્ષમુખની પ્રાપ્તિ થાય. આવા પ્રકારની ધર્મદેશના સાંભળ્યા પછી રાજ્યે
સુરિણને પૂછ્યું કે હે પૂજ્ય, મારો પુત્ર પાંગળો શાથી થયો છે? ત્યારે સુરિણએ કહ્યું કે
હે રાજ્ય, તારો પુત્ર પૂર્વે સાંભતસિંહના ભવમાં દેવદ્રવ્યની ચોરી કરવાથી અને ગર્ભિણી
મૃગલીના પગ છેકવાથી આવી અસ્થાને પામ્યો છે. તે વખતે ફરીથી રાજ્યે કહ્યું કે હે
સ્વામિન, મારો પુત્ર સારો થાય તેવો ઉપાય બતાવો. ત્યારે સુરિણએ કહ્યું કે પ્રથમ તીર્થ-
કર શ્રી. ઋષભદેવ ભગવાનના નિર્વાણકલ્યાણકની આરાધના કરાવો તેથી તમારો કુમાર
સારો થશે. રાજ્યે ફરીથી પૂછ્યું, હે પ્રભો, શ્રી પ્રથમ તીર્થકર સમ્યક્ત્વ ક્યારે પામ્યા,
તીર્થકર ગોત્ર ક્યારે આંધું, તેમનો જન્મ ક્યારે થયો, તેમના પાંચ કલ્યાણકો ક્યારે થયા
તથા નિર્વાણકલ્યાણકની આરાધના કેવી રીતે કરવી તે આપ કૃપા કરીને મને સમજાવો.

પ્રથમ ભવમાં ભગવાન ઋષભદેવનો જીવ જન્મૂદીપના પશ્ચિમ વિદેહમાં ક્ષિતિપ્રાપ્ત-
શિવ નગરમાં ધનાવહ નામે શેઠ હતો. ધનાવહ શેઠને સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ પોતાના સાથે
આવેલા મુનિએને માસોપવાસના પારણે ધીવું દાન આપવાથી થઈ હતી. બીજા ભવમાં
યુગલિયા, ત્રીજા ભવમાં સૌધર્મદેવલોકમાં દેવ, ચોથા ભવમાં મહાબળ નામના વિદ્યાધર,
પાંચમાં ભવમાં ઇશાન દેવલોકમાં લલિતાંગ દેવ, છઠ્ઠા ભવમાં વજ્રવંશરાજ્ય, સાતમા ભવમાં
યુગલિયા, આઠમા ભવમાં સૌધર્મ દેવલોકમાં લલિતાંગ દેવ, નવમા ભવમાં જીવાનંદ નામે
વૈશ્ય ત્યાં ચાર મિત્રોની મદદથી કુશ્વરોગી મુનિને નીરોગી બનાવ્યા, દશમા ભવમાં
આરમા દેવલોકમાં દેવ થયા, અગિયારમાં ભવમાં જન્મૂદીપના પૂર્વ વિદેહમાં
પુષ્કલાવતી વિજયમાં પુંડરીકીની નગરીમાં વજ્રનાભ નામે ચક્રવર્તી થયા. ત્યાં ચારિત્ર
બ્રહ્મ કરી વીશ્વ સ્થાનક તપની આરાધના કરી તીર્થકર પદ નિકાચિત્ત ક્યું. આરમા
ભવમાં પાંચમા અનુત્તરમાં સર્વાર્થસિદ્ધ નામના મહાવિમાનમાં તેત્રીશ સાગરોપત્રની

સ્થિતિવાળા દેવ થયા. તેરમા ભવમાં ચાલુ અવસર્પિર્ણીના ત્રીજા આરાના ચૌરાશી લાખ પૂર્વ ત્રણ વરસ અને સાડા આઠ મહિના આકી હતા ત્યારે અષાઠ વદી ૧૪ (ચુજરાતી જ્ઠ વદ ૧૪)ની મધ્ય રાત્રે ઉત્તરાષાઢા નક્ષત્રમાં ચંદ્રમાના યોગમાં દેવલોકમાંથી ચ્યવીને જંબુદ્વીપના દક્ષિણાર્ધભરતમાં ઇક્વાકુ ભૂમિમાં નાભિનામના સાતમા કુલકરની મર દેવા-છીનીકુક્ષિમાં ઉત્પન્ન થયા. નવ માસ અને સાડા સાત દિવસ વીત્યા બાદ ઉત્તરાષાઢા નક્ષત્રમાં ચંદ્રમાના યોગમાં ચૈત્ર વદ ૮ (ચુજરાતી ફાગણ વદ ૮)ની મધ્યરાત્રે પ્રથમ તીર્થંકર શ્રી ઋષભદેવ સ્વામીનો જન્મ થયો. જન્મથી જ શ્રી ઋષભદેવસ્વામી મતિ-શ્રુત-અવધિ જ્ઞાનવાળા અને વૃષભલંછન યુક્ત હતા તથા અદ્ભુત સૌંદર્યવાળા અને અનંતબલી હતા. તેમનું શરીર ૫૦૦ ધતુષ્ય ઉંચું હતું. તેમને સુનંદા અને સુમંગલા નામે બે રાણીઓ, ભરત બાહુબલિ વગેરે એકસો પુત્રો, બ્રાહ્મી અને સુંદરી નામે બે પુત્રીઓનો પરિવાર હતો. ઇન્દ્રની આજ્ઞાથી કુબેરે વસાવેલી વિનીતા નગરીના તેઓ પ્રથમ રાજા થયા. ત્યારપછી પ્રભુએ અવધિજ્ઞાનથી સંયમ ગ્રહણ કરવાનો વખત નજીક જોયો અને લોકાંતિક દેવે પણ શાશ્વત આચાર પ્રમાણે વિનંતી કરી એટલે ભરતને વિનીતાનું રાજ્ય, બાહુબલીજીને તક્ષશીલાનું રાજ્ય અને અઠાણુ પુત્રોને બીજા અઠાણુ રાજ્યો આપીને વાર્ષિકદાન આપવાની શરૂઆત કરી. છેવટે ઉત્તરાષાઢા નક્ષત્રમાં ચંદ્રમાના યોગમાં છત્રો તપ કરી ચૈત્ર વદી ૮ (ચુજરાતી ફાગણ વદી ૮)ના દિવસ પાછલા પહોરે સિદ્ધાર્થવનના બગીચામાં જઈ ચારમુષ્ટિલેખ કરી ક્ષત્રિય કુલના કચ્છ મહાકચ્છ વગેરે ચાર હજાર પુરુષો સાથે એક દેવદૂષ્ય વસ્ત્ર ગ્રહણ કરી દ્રવ્યથી અને ભાવથી સંયમ અંગીકાર કર્યું. તે જ વખતે તેમને મનઃપર્યવજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. પ્રભુએ દીક્ષા લીધી તે વખતના લોકો મિક્ષામાં શુદ્ધ આહાર પાણી આપવાં જોઈએ એવું સમજતા નહોતા, તેથી એક વરસ લગી નિરાહારી પ્રભુ વિહારથી ભૂમિને પાવન કરતા હરિતનાગપુર નામના નગરમાં પધાર્યા. તે નગરમાં પ્રભુના પ્રપૌત્ર શ્રેયાંસકુમારને પ્રભુનો વેષ જોઈ જાતિસ્મરણ ઉત્પન્ન થયું, અને તે જ્ઞાનથી પોતાના પૂર્વ ભવોમાં પ્રભુની સાથે આઠ ભવોનો સબંધ તથા પ્રભુને શુદ્ધ આહાર પાણી કદપે એવું જાણીને શ્રેયાંસકુમારે પ્રભુને વાર્ષિક તપનું પારણુ શેરડીના રસથી કરાવ્યું. ત્યારપછી દરેક લોકો મિક્ષા જોરાવવાનો વિધિ શીખ્યા. એ પ્રમાણે એક હજાર વર્ષ વીતી ગયા બાદ પુરિમનાલ નગરના શકટમુખ ઉદ્યાનમાં ન્યગ્રોષ વૃક્ષની નીચે ઉત્તરાષાઢા નક્ષત્રમાં ચંદ્રમાના યોગમાં ફાગણ વદી ૧૧ (ચુજરાતી માહાવદી ૧૧)ના દિવસે ધાતિ કર્મોનો ક્ષય કરી શુદ્ધ ધ્યાનમાંના પ્રથમ બે ભેદોનું ધ્યાન ધરતાં અને અકૂમ તપથી યુક્ત શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. પ્રથમ સમવસરણમાં પ્રભુએ દેશના આખી તેથી ભરતના પાંચસો પુત્રો અને સાતમો પૌત્રોએ તથા બ્રાહ્મીએ દીક્ષા લીધી. પ્રભુએ તીર્થ (ચતુર્વિધ-સંઘ)ની સ્થાપના કરી. તેમને ઋષભસેન વગેરે ૮૪ ગણધર અને ૮૪ ગણુ હતા. તેમનો પરિવ્હાર આ પ્રમાણે છે.

સાધુ ૮૪૦૦૦ । સાધ્વી ૩૦૦૦૦૦ । શ્રાવક ૩૦૫૦૦૦ । આવિકા ૫૫૪૦૦૦ । કેવલી ૨૦૦૦ । મનઃપર્યવજ્ઞાની ૧૨૬૫૦ । અવધિજ્ઞાની ૯૦૦૦ । ચઉદ્ધૃત્વ ૪૭૫૦ । વૈક્રિયલબ્ધિ-વાલા મુનિ ૨૦૬૦૦ । વાદિ મુનિ ૧૨૬૫૦ । મોક્ષગામી સાધુઓ ૨૦૦૦૦ । મોક્ષગામી સાધ્વીઓ ૪૦૦૦૦ । અટ્ટતરમાં જનારા સાધુઓ ૨૨૯૦૦ । (જુઓ પાતું ૩૭૬)

માંસાહારનો પ્રશ્ન

લેખક:—મુનિરાજ શ્રી દુરંધરવિજયજી.

‘પ્રસ્થાન’ માસિકના આઠ વર્ષના કાર્તિક માસના અંકમાં શ્રી. ગોપાળદાસ જીવાભાઈ પટેલે “મહાવીરસ્વામીને માંસાહાર” શીર્ષક એક લાંબો લેખ લખ્યો છે. આ લેખમાં ભગવાન મહાવીરે પોતાને થયેલ પિત્તજ્વરની શાંતિને માટે માંસને ઉપયોગ કર્યો હતો એમ ‘શ્રી ભગવતી સૂત્ર’ને પાઠ આપીને, સિદ્ધ કરવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે.

શ્રી ગોપાળદાસ પટેલે રહ્યું કરેલી આ વાતને પ્રતીકાર કરવાની બહુ જ જરૂર છે, અને અમને લાગે છે કે ગુરૂમથી આગમ શાસ્ત્રોનું સહુસ્ય જાણનારા આપણા પૂ. આચાર્ય મહારાજો આને યોગ્ય જવાબ જરૂર આપી શકે !

આનો સર્વગ્રાહી જવાબ અપાય તે દરમ્યાન અમને એ વિષય પરત્વે મુદ્દાસરના તેમજ શાસ્ત્રીય યુક્તિઓથી યુક્ત જે લેખો મળે તેને પ્રગટ કરવા અમે ઉપયોગી સમજીએ છીએ. અને તે રીતે આ લેખને અહીં પ્રગટ કરીએ છીએ.

તમ્મી

“પ્રસ્થાન” માસિકના આઠ વર્ષના કાર્તિક માસના અંકમાં શ્રીગોપાળદાસ જીવાભાઈ પટેલે શ્રી ભગવતીજી સૂત્રના ૧૫મા શતકના પાઠને આધારે શ્રી મહાવીરસ્વામીએ એક વખત માંસાહાર કર્યો હતો એમ સિદ્ધ કરવા પ્રયત્ન સેવ્યો છે અને તેમ કરીને તે વિષયક ચર્ચા શાન્ત કરવાને બદલે વિશેષ ગોઠાપોઠ ઉત્પન્ન કર્યો છે. આ બાબતનું સત્ય સ્વરૂપ જો પ્રગટ કરવામાં ન આવે તો ઘણાએકને મતિવિભ્રમ થવા સંભવ છે, માટે એ ભ્રમને દૂર કરવામાં ઉપયોગી એવી કેટલીક વાતો નીચે જણાવવામાં આવે છે.

[૧]

પૂર્વાપરનો સંબન્ધ મેળવ્યા સિવાય વાક્યનો અર્થ કરતાં અનર્થ ઘટ્ટ જાય છે. માટે જૈન આગમોમાં માંસાહારનો જે સ્થાને સ્થાને સખ્ત નિષેધ છે, તે વાત લક્ષ્યમાં રહેવી જોઈએ. જેમકે સૂયમદાંગ સૂત્ર અધ્યયન ખીલમાં મુનિઓના આચાર પ્રસ્તાવમાં અમરજ્ઞમાંસાસ્ત્રિણો (મુનિઓ) ‘મદ્ધ અને માંસ નહિ ખાનારા’ એવો સ્પષ્ટ પાઠ છે.

શ્રી ભગવતીજી સૂત્ર શતક ૮, ઉદ્દેશ ૯ માંમાં શ્રી ગૌતમસ્વામીજી ભગવાન મહાવીરને નરક ગતિ યોગ્ય કાર્મણુ શરીર પ્રયોગ અર્ધનું કારણુ પૂછે છે તે ભગવાન મહાવીર ઉત્તર આપે છે, તે આ પ્રમાણે—

નેરહ્યાઉયકમ્માસરીરપ્પયોગલંઘેણં મંતે ? પુચ્છા ।

મહારંભયાપ મહાપરિગ્ગહયાપ કુણિમાહારેણં પંચિદિયવહેણં નેરહ્યા-
ઉયકમ્માસરીરપ્પયોગનામાપ કમ્મસ્સ ઉદ્દપ્પેણં નેરહ્યાઉયકમ્માસરીરજાવ-
પયોગલંઘે ॥

પ્રશ્ન—(હે ભગવન,) નારકીના આયુષ્ય યોગ્ય કાર્મણુ શરીર પ્રયોગઅર્ધનું કારણુ શું છે ?

ઉત્તર—(હે ગૌતમ,) મહારંભથી, મહાપરિગ્રહથી, માંસાહારથી અને પંચેન્દ્રિયના વધથી નારકીના આયુષ્યને યોગ્ય કાર્મણુ શરીર પ્રયોગબંધ થાય છે.

એજ પ્રમાણે શ્રી સ્થાનાંગ સૂત્રમાં ચોથે શ્લોકે નીચે પ્રમાણે પાઠ છે—

ચરુહિં ઠાળેહિં જીવા ગેરહ્યત્તાપ કમ્મં પકરેતિ તંજહા મહારંભયાપ
મહાપરિગ્ગહયાપ પંચેન્દ્રિયવહેણં કુણિમાહારેણં ॥

આ ચાર કારણો વડે જીવો નારક યોગ્ય કર્મ બાંધે છે—૧ મહારંભ, ૨ મહાપરિગ્રહ, ૩ પંચેન્દ્રિયવધ અને ૪ માંસાહાર.

વળી ઉવવાઇ સૂત્રમાં પણ માંસાહારી નારકીને યોગ્ય કર્મ બાંધી નરકગતિમાં ઉત્પન્ન થાય છે, એવો પાઠ છે તે આ પ્રમાણે—

ચરુહિં ઠાળેહિં જીવા ગેરહ્યત્તાપ કમ્મં પકરેતિ ગેરહ્યત્તાપ કમ્મં
પકરેત્તા ગેરહ્યસુ ઉવવજંતિ તંજહા મહારંભયાપ મહાપરિગ્ગહયાયે પંચદિય-
વહેણં કુણિમાહારેણં ॥

તેજ પ્રમાણે શ્રી દશવૈકલિક સૂત્ર, ચૂલિકા બીજી; ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના પાંચમા, સાતમા અને ઝોગણીક્રમા અધ્યયનો વગેરે સ્થળોએ માંસાહારનો સ્પષ્ટ નિષેધ કરેલ છે. આ બધી વાતો ધ્યાનમાં રાખીને જ જો તેની સાથેના સૂત્રોનો અર્થ કરવામાં આવે તો જ યથાવસ્થિત સ્વરૂપ પ્રાપ્ત થાય. માટે શ્રીઆચારાંગ વગેરે સૂત્રોમાં બ્યાં “ માંસ ” વગેરે શબ્દોનો ઉપયોગ આવે છે, ત્યાં તે શબ્દોનો ઉપર્યુક્ત પાઠોને બાધ ન આવે તેવો “ મુજિઃ વહિઃ પરિભોગે ” (ભોગ એટલે બાહ્ય પરિભોગ) અથવા “ માંસં ફલ્લગર્ભઃ ॥ (માંસ એટલે ફલનો ગર્ભ) એવો અર્થ પ્રાચીન ટીકાકારો શ્રી શીલાંકા-આચાર્ય વગેરેએ સ્કુટ રીતે કરેલ છે. શ્રી દશવૈકલિક સૂત્ર પંચમ અધ્યયનની ગાથા ૩૭૦ નો અર્થ કરતાં શ્રીહરિભદ્રસૂરિજી પુદ્ગલ શબ્દનો માંસ અર્થ દર્શાવી તરત જ અન્યે તુ કરીને પૂર્વાપરના અનુસંધાન તથા પ્રકરણને લગતો તેનો અર્થ ‘તથાવિધ ફળ’ એમ વનસ્પતિને લગતો કરે છે. તે બીજા અર્થમાં જ તેમની અનુમતિ છે. કારણ કે કોઇ પણ આચાર્યના વાક્યનો અર્થ સમજતાં પૂર્વે તેમની શૈલી જાણવી જોઇએ. શ્રી હરિભદ્રસૂરિજી પ્રખર ન્યાયનિપુણ હતા તેમ તેમના વિરચિત અનેક ગ્રંથો સાક્ષી પૂરે છે. ન્યાય શાસ્ત્રની એક એવી શૈલી છે કે એક પક્ષ બતાવી તે પક્ષમાં પોતાની અરુચિ દર્શાવવાને અને સ્વાભિમત સિદ્ધાન્ત અર્થ અનાવવાને માટે અન્યે તુ પરે તુ ઇત્યાદિ શબ્દોથી બીજો પક્ષ બતાવાય છે. આ શૈલી ન્યાયશાસ્ત્રના આકરગ્રંથ ચિન્તામણીની દીધિતિ ઉપર જગદીશી ગાદાધરી વગેરે ન્યાયગ્રંથોમાં સ્થાને સ્થાને સ્પષ્ટ છે. આ શૈલીથી હરિભદ્રસૂરિજીને વનસ્પતિવાળો અર્થ અભિમત છે.

આ રીતે પૂર્વાપરનું અનુસંધાન કરતાં ભગવતીજી સૂત્રના ૧૫મા શતકમાંના પાઠનો અર્થ પણ વનસ્પતિને લગતો જ સંગત અને પ્રાત્નશુદ્ધિ ગણાય.

[૨]

શ્રી મહાવીરસ્વામી અને તેમના સાધુઓ નિર્જીવ જોજી હતા અને હોય છે એ વિષયમાં કોઇને મતભેદ નથી. જ્યારે માંસ કોઈ પણ રિથિતિમાં નિર્જીવ હોતું જ નથી તેને માટે કલિકાલસર્વવ્ય શ્રી હેમચન્દ્રસૂરિજી માંસનું સ્વરૂપ દર્શાવતાં કહે છે કે :

સઘઃ સંમૂર્ચ્છિતાનન્ત-જન્તુસંતાનવૃષિતિમ્ ॥
 નરકાધ્વનિ પાથેયં કોઽન્નિયાત્ પિષિતં સુધીઃ ? ॥ ૩૩ ॥
 યોગશાસ્ત્ર-તૃતીયમકાશ ॥

જીવોના નાશ સમયે જ જેમાં અનંત જન્તુ-સંતાન ઉત્પન્ન થાય છે એવા કોષો વડે દૂષિત થયેલું અને નરક માર્ગમાં પાથેય (ભાત) સમાન એવા માંસનું કષો યુદ્ધિ-માન બક્ષણ કરે ?

અર્થાત્ માંસમાં સર્વદા અનંત જીવરાશિ વ્યાપ્ત જ રહે છે. આ વાત નિર્મૂલ નથી તેને માટે ટીકામાં પોતે સૂત્રની ગાથાને પ્રમાણ તરીકે મૂકે છે, તે આ પ્રમાણે—

આમાસુ અપક્લાસુઞ વિપચ્ચમાણાસુ મંસપેલીસુ ॥
 સયયં ચિય ઉષ્વાઓ મ્ણિઓ ડ નિગોઞ ઝીવાણં ॥ ૧ ॥

કાચી, પાકી, અને પાક ઉપર મૂકેલી એવી માંસની પેશીઓમાં અનવરત નિગોઞ જીવોના ઉપપાત (જ્ઞાનીઓએ) કહેલ છે. આ પ્રમાણે અનન્ત જીવોથી ભરપૂર એવા માંસનો આહાર ભગવાન મહાવીર જેવા દૃઢપ્રતિજ્ઞ પુરુષ કોઈ પણ સ્થિતિમાં કરે એ વાત કેવળ શ્રદ્ધાને તો નહિ પણ યુદ્ધિને પણ અગ્રાહ છે. માટે જ શ્રી ભગવતીજ સૂત્રના પન્નરમા શતકમાં શ્રી મહાવીરના રોગોપશમનાર્થે લાવેલ ઔષધના પાઠનો નવાંગી ટીકાકાર શ્રી અભયદેવસૂરિજ તેમજ દાનશેખરસૂરિજ જે અર્થ કરે છે તે યથાર્થિત લાગે છે. તે આ પ્રમાણે છે—

કપોતકઃ પક્ષિવિશેષઃ તદ્ભદ્ યે ફલે વર્ણસાધમ્બ્યાંત્ તે કપોતે કૂખ્માણ્ઞે
 દ્વસ્વે કપોતે કપોતકે તે ચ તે શરીરે વનસ્પતિઝીવદેહત્વાત્ કપોતકશરીરે અથવા
 કપોતકશરીરે ઈવ ધૂસરવર્ણસાધમ્બ્યાંદેવ કપોતકશરીરે કૂખ્માણ્ઞફલે પથ ॥

કપોત એટલે પક્ષિ વિશેષ તેની જેવાં જે એ ક્ષો વર્ણની સાધર્મતાથી તે એ કપોત એટલે એ કૂખમાં ક્ષો (કોળાં), નાનાં કપોત તે કપોતક કહેવાય. તે એ શરીર વનસ્પતિ જીવના દેહ હોવાને કારણે તે કપોતક શરીર કહેવાય. અથવા (ખીજ રીતે) કપોતકના એ શરીરોની જેવા બૂરાવર્ણના સાધર્મ્યથી કપોતક શરીર એટલે કૂખમાં ક્ષો જ (લેવાં)

માર્જારો ઘાયુવિશેષઃ તદુપશમાયકૃતં-સંસ્કૃતં-માર્જારકૃતમ્ ॥ અપરે-
 ત્વાહુઃ માર્જારો વિરાલિકામિથાનો વનસ્પતિવિશેષઃ તેન કૃતં ભાવિતં યત્તત્થા,
 કિં તત્ ? ઈત્યાહ “કુકુટક્રમાંસકં” વીજપૂરકં કટાહં “આહરાહિ” તિ
 નિરવઘત્વાત્ ॥

માર્જાર એટલે એક જાતનો વાયુ તેના શમનને માટે કરેલું તે માર્જારકૃત કહેવાય. ખીજઓ કહે છે કે માર્જાર એટલે વિરાલિકા નામની ઔષધી વિશેષ, તેના વડે કૃત એટલે ભાવિત (સંસ્કારિત) કરેલ જે તે. તે શું ? તે કહે છે. “કુકુટક્રમાંસ” ખીજપૂરક (ખીજનેરૂં) કટાહ ગર્ભઃ “આહરાહિ” એટલે લાવ, નિરવઘ હોવાથી.

આ પ્રમાણે ભગવતીજ સૂત્રના ૧૫મા શતકના પાઠનો અર્થ છે. પ્રસ્તુત પાઠમાં

“માર્જારકૃતમ્” નો “બિલાડાએ મારેલ” એવો અર્થ ગોપાળજીભાઈ પટેલ કરે છે, તે બરાબર નથી, કારણ કે “કૃતમ્” નો અર્થ મારેલ એમ કોઈ પણ સ્થળે થતો નથી, પરંતુ “રાજિકૃતમ્” “પ્રાક્ષાકૃતમ્” ઇત્યાદિ સ્થળોએ રાષ્ટ્રવડે સંસ્કારેલ, પ્રાક્ષાવડે સંસ્કારેલ (કે જેને ભાષામાં રાષ્ટ્રતું વગેરે કહેવામાં આવે છે) તે પ્રમાણે સંસ્કારેલ એવો અર્થ થાય છે. તેને બદલે “કૃતમ્” નો અર્થ ખેંચીતાણીને ‘મારેલ’ કરવો અને પૂર્વના ટીકાકારોને ખેંચીતાણીને અર્થ કરનારા કહેવા તે ઉચિત નથી.

વળી ભગવાન મહાવીરને ઔષધ વહોરાવનાર રેવતી એ કોઈ સામાન્ય સ્ત્રી ન હતી, પરંતુ મહાવીરના ચતુર્વિંશ સઘ પૈકી કલ્પસૂત્રમાં વર્ણવેલ સુલસા વગેરે શ્રાવક સંઘની ગણનામાંની સુખ્ય વ્રતધારિણી શ્રાવિકા હતી કે જેને ત્યાં ભગવાન મહાવીરે વારંવાર નિષિદ્ધ તરીકે ઉપદેશેલ, નરકાવતારના દ્વારબૃત માંસ-ભક્ષણ કદી પણ સંભવી શકે જ નહિ.

[૩]

એવી એક શંકા સ્થાને છે કે માંસાહારના મહાન પ્રતિષેધક ભગવાન મહાવીરના આગમોમાં, સામાન્ય જનતાને ભ્રમમાં નાખે એવા ‘માંસ’ ‘કષોત’ ‘માર્જાર’ વગેરે શબ્દોની યોજના શાથી હોય ? શું સ્પષ્ટ અર્થને બતાવનાર બીજા શબ્દો ન હતા કે જેથી આવા દ્વયર્થક તેમજ સાધર્મ્યથી અર્થ લાઈ આગમ સંગત કરવા પડે તેવા શબ્દોનો પ્રયોગ કરાયો ?

આનું સમાધાન ગુરુગમથી જેઓએ જૈન આગમોનું રહસ્ય જાણ્યું છે તેવા આગમોના અભ્યાસીઓને સરલ રીતે થઈ શકે તેવું છે. તે એ કે ગણધરોએ આગમોની રચના ચતુરતુયોગમથી કરી હતી કે જેથી આગમના પ્રત્યેક સૂત્રથી દ્રવ્યાનુયોગનો, ગણિતાનુયોગનો, ચરણકરણાનુયોગનો તેમજ ધર્મકથાનુયોગનો અર્થ નીકળતો અને શિષ્યોને સમજાવાતો હતો, પરંતુ આર્થ પ્રવરવામાં પછી મેઘાદાસ વગેરેને કારણે પ્રત્યેક સૂત્રોને એકેક અનુયોગમાં નિયત કરવામાં આવ્યા. આ વાત શ્રી હરિભદ્રસરિરચિત શ્રીદશ-વૈકાલિક ટીકમાં આ પ્રમાણે છે.—

इह चार्थतोऽनुयोगो त्रिधा अपृथक्त्वानुयोगः पृथक्त्वानुयोगश्च तत्रापृथक्त्वानुयोगो यत्रैकस्मिन्नेव सूत्रे सर्वे एव चरणकरणादयः प्ररूप्यस्तेऽनन्तगमपर्यायार्थकत्वात् सूत्रस्य, पृथक्त्वानुयोगश्च यत्रकचित्सूत्रे चरणकरणमेव क्वचित्पुनर्धर्मकथैव वेत्यादि ॥ अनयोश्च वक्तव्यता ।

जावन्ति अज्जवइरा अज्जपुहुत्त कालियानुओगस्स ।

तेणारेण पुहुत्तं कालियसुयदिट्ठिवाप य ॥

અહીં અર્થથી અનુયોગ બે પ્રકારનો છે. એક અપૃથક્ત્વાનુયોગ અને બીજો પૃથક્ત્વાનુયોગ. તેમાં અપૃથક્ત્વાનુયોગ એક જ સૂત્રમાં સર્વ ચરણ કરણ વગેરે યોગ પ્રપાલ્ય તે, કારણ કે સૂત્ર અનન્ત ગમ પર્યાય અને અર્થવાણું હોય છે. પૃથક્ત્વાનુયોગ તે કે કોઈ સૂત્રમાં ચરણકરણાનુયોગ જ હોય તો કોઈ સૂત્રમાં ધર્મકથાનુયોગ જ હોય એ પ્રમાણે.

આ બંને યોગની વકતવ્યતા આ પ્રમાણુ છે. ન્યાંસુધી આર્થ વજ્જસ્વામી હતા ત્યાંસુધી કાલિકાતુયોગને અપૃથકવપણું હતું, તે પછી કાલિકાસૂત્ર અને દષ્ટિવાદમાં પૃથકવાતુયોગ થયો.

માટે 'માંસ,' 'કષોત,' 'માર્ગર' વગેરે શબ્દો, ખીજ અતુયોગમાં ઉપયોગી હોવાને કારણે વપરાયેલ અને તે જ કારણે સૂત્રોના શબ્દો પારવર્તનને અસલ હોઈ એક અતુયોગમાં આગમો નિષ્પત્ત કરાયા છતાં કાયમ રહ્યા છે.

અનેકાર્થક વાક્યોની રચનામાં તેમજ તેની વ્યાખ્યા કરવામાં ઉપયુક્ત રીતિ ચાલુ સંસ્કૃત તેમજ લોક ભાષામાં પણ જોવાય છે. કવિશ્રી ધનપાલ 'તિલકમંડરી'ની શરૂઆતમાં એક દ્વચર્થક શ્લોકથી કાદમ્બરીકાર બાણકવિનો પરિચય આપતાં કહે છે કે:—

કેવલોઽપિ સ્ફુરન્ બાણ : કરોતિ વિમદાન્ ક્ષીન્ન ॥

કિં પુન : ક્લૃતસંધાન : પુલિન્દ્રકૃતસન્નિધિ : ॥

આ સ્થળે બાણ શબ્દનો અર્થ તીર અને બાણકવિ, કવિશબ્દથી કવિઓ અને કુત્સિત પક્ષિઓ, સંધાન શબ્દથી ધનુષ્ય સાથે જોડાયેલ અને કાદમ્બરી ગ્રન્થનું અનુસંધાન અને પુલિન્દ્ર શબ્દથી ભિલ્લ અને બાણનો પુત્ર (શબ્દ સમાનતાથી) લેવાય છે. ભાષામાં પણ—

ચરણ ધરંત ચિન્તા કરત ત્યાગત શોરબકોર ॥

સુવર્ણકું હુંદત ફીરત કવિ વ્યભિચારી ચોર ॥

એ સૂકતમાં 'ચરણ' અને 'સુવર્ણ' એ શબ્દોના ભિન્ન ભિન્ન દષ્ટિએ ભિન્ન ભિન્ન અર્થો લેવાય છે. તે શબ્દને સ્થાને (સુવર્ણને સ્થાને) સુશબ્દ, સુરૂપ કે કાંચન વગેરે શબ્દોની યોજના યોગ્ય નથી. કારણ કે એમ કરવા જતાં એના ખીજ ખીજ અર્થ કાઢવા અશક્ય થઈ પડે છે. તો ચાર ચાર અર્થવાળા આગમોમાં તેવા શબ્દો હોય તેમા શંકા જોવું નથી.

[૪]

શ્રી. ગોપાળજીભાષ્ય પટેલે ભગવાન મહાવીરના વ્યાધિ અને તેના ઉપચાર અંગે-ભગવાન મહાવીર સ્વામીનો વ્યાધિ તેજોલેશ્યાન્વ્ય હતો, તેજોલેશ્યા એ અલૌકિક વસ્તુ હતી, એટલે એ વ્યાધિનો ઉપચાર પણ અલૌકિક હોઈ શકે, એ ઉપચારની ચર્ચા વૈદ્યક શાસ્ત્રની દષ્ટિએ ન કરી શકાય—વગેરે મતલબનું લખાણુ લખી એ વાતનો વિશેષ વિચાર કરવો માંડી વાળ્યો છે. પણ સૂક્ષ્મ દષ્ટિથી વિચાર કરતાં એમણે જે કારણે એ વિચાર કરવો પડતો મૂક્યો છે એ બરાબર નથી, અને સંભવતઃ એ જ કારણે—વૈદ્યક શાસ્ત્રમાં વર્ણિત વસ્તુના ગુણુ દોષના વિચારની ઉપેક્ષા કરીને તેમણે માસહારનું વિધાન કરતો અર્થ સ્વીકારવો યોગ્ય ગણ્યો છે. એમણે એ વ્યાધિ અને એ ઉપચાર અંગે જે વિચાર કરવો પડતો મૂક્યો છે તે આ છે—

અલપ્ત ભગવાન મહાવીરના વ્યાધિનું કારણ તેજોવેશ્યા નામક એક અલૌકિક-પુદ્ગિમાં ન આવી શકે કે વૈદ્યક શાસ્ત્રમાં જોનો પરિચય ન મળી શકે એવી વસ્તુ હતી. પણ જે વ્યાધિનું કારણ અલૌકિક કે પુદ્ગિગમ્ય ન હોય તેનો ઉપચાર પણ અલૌકિક જ હોવા જોઈએ એવો નિયમ ન કરી શકાય. લોકિક કે અલૌકિક ગમે તે કારણથી ઉત્પન્ન થયેલ વ્યાધિની અસર છેવટે તો શરીર ઉપર જ થવાની છે એ નિશ્ચિત છે. તો પછી એ વ્યાધિને (એના કારણને પણ નહીં) વૈદ્યક દષ્ટિએ જોઈને વૈદ્યક દષ્ટિએ જ એનો ઉપચાર કરવામાં આવે તો શું 'ખોટું' છે? આપણા ચાલુ વ્યવહારમાં પણ આપણે જોઈએ છીએ કે કેટલાય લોકો અમુક વ્યાધિના કારણ તરીકે વળગાડ, ભૂત, પ્રેત કે અમુક પ્રકારની અશાતનાને માને છે, અને છતાંય તેવા વ્યાધિ વૈદ્યક ઉપચારોથી જરૂર સંત શાય છે.

ભગવાન મહાવીરનો વ્યાધિ પણ છેવટે શારીરિક જ વ્યાધિ હતો. એટલે એનો ઉપચાર પણ વૈદ્યક દષ્ટિથી વિરૂદ્ધ જઈને તો ન જ થઈ શકે. અથવા તો વૈદ્યકના વિધાન પ્રમાણે પણ એનો ઉપચાર અવશ્ય થઈ શકે. એટલે મહાવીરસ્વામીના વ્યાધિ પરત્વે ઉપયોગી કયો પદાર્થ હોઈ શકે તે વૈદ્યક શાસ્ત્રથી વિચારીએ. વૈદ્યક ગ્રન્થોમાં પ્રમાણભૂત એવા સુશ્રુત નામના વૈદ્ય ગ્રન્થના ૪૬મા અધ્યાયમાં કુષ્માંડ (કોળા)ના ગુણો નીચે પ્રમાણે બતાવેલ છે.

પિત્તઙ્ગ તેષુ કૂષ્માંડે બાલં મધ્યં કફાપહમ્ ।

શુકલં લઘુષ્ણં સક્ષારં દીપનં બસ્તિશોધનમ્ ॥ ૨૧૩ ॥

સર્વદોષહર હૃદયં પથ્યં ચેતોવિકારિણામ્ ॥

શાકોમાં બાળ કૂષ્માંડ (કોળું) પિત્તનાશક છે. મધ્ય કૂષ્માંડ કફનો નાશ કરનાર અને શુકલ કૂષ્માંડ હળવું, ક્ષારયુક્ત દીપન, મૂત્રવિશોધક, સર્વદોષને હરનાર, હૃદય અને મનોવિભ્રમવાળાને પથ્ય હોય છે.

તે જ ગ્રન્થમાં બીજોરાનું વર્ણન આ પ્રમાણે છે—

લઘ્વન્લં દીપનં હૃદયં માતુલુક્કમુદાહતમ્ ॥

ત્વક્તિક્કા વુર્જરા તસ્ય ઘાતક્રિમિકફાપહા ॥ ૧૪૯ ॥

સ્વાદુ શીતં ગુરુ સ્નિગ્ધં માંસં મારુતપિત્તજિત્ ॥

મેધ્યં શૂલાનિલચ્છર્દિ કફારોચકનાશકમ્ ॥ ૧૫૦ ॥

દીપનં લઘુ સંગ્રાહિ ગુલ્માશોઘ્નં તુ કેસરમ્ ॥

શૂલાનિલધિવન્ધેષુ રસસ્તસ્યોપદિશ્યતે ॥ ૧૫૧ ॥

અરુચૌ ચ વિશેષણ મન્દેઽગ્નૌ કફમારુતે ॥

માતુલુગ (બીજોરું) હળવું ખાટું અમિદીપક હૃદય છે; તેની બાલ (બીજોરાની બાલ) તિક્ત દુર્ગંધ વાયુ, ક્રમી અને કફનો નાશ કરનારી છે; તેનું (બીજોરાનું) માંસ (ગર્ભ) સ્વાદુ શીતલ, ભારે સ્નિગ્ધ વાત અને પિત્તનાશક, પુદ્ગિવર્ધક, શલ વાયુ વમન કફ અને અરુચિને હરનાર છે; તેનાં કેસરાં અમિદીપક હળવા ગ્રાહી ગુદ્મ અને અર્શનો

નાશ કરનારાં છે. વળી શલ્ક અછળું બન્ધકાશ અગ્નિમાંથી કંઈ વાયુ અશ્વિમાં તેનો (બીજોરોનો) રસ વિશેષ કરીને ઉપદેશાય છે.

આ પ્રકરણ વાંચનાર દરેક વિચારકને સ્પષ્ટ માલુમ પડશે કે બાલકૂખમાં (કાળું) સામાન્ય રીતે પિત્તનાશક હોવાથી રેવતી શ્રાવિકા, ભગવાન મહાવીર માટે ઔષધ તરીકે તૈયાર કરે પણ બીજેઈ પિત્તની સાથે વાયુને પણ હરનાર હોઈ શ્રી મહાવીરસ્વામી નિરવગ્નતાને કારણે એ જ મંગાવે તે જ સંગત છે. વળી ઉપર શ્લોક ૧૫૦ માં “ માંસ ” શબ્દ સુક્ષ્મ મહર્ષિએ ફલગર્ભના અર્થમાં વાપરેલો સ્પષ્ટ દેખાય છે આથી એ વાત વાચકના ધ્યાનમાં ખૂબ રહેવી જોઈએ કે પૂર્વે માંસશબ્દ ફલગર્ભના અર્થમાં પુષ્કળ વપરાતો અને વનસ્પત્યાહારના વિષયમાં “ માંસ માંસ મુંજેજ્જા ” ઈત્યાદિ પાઠ મૂકવામાં સંદિગ્ધતા ન રહેતી. વળી સુક્ષ્મતામાં કુકુર્કુનું વર્ણન કરતાં તેને ઉબ્જુવીર્ષ તરીકે વર્ણવેલ છે કે જે પિત્તવ્ધર વગેરે દાહક વ્યાધિ ઉપર તેનો ઉપયોગ કરવામાં આવે તો તે વ્યાધિનું શમન કરવાને બદલે ઉલટું વિકાર વૃદ્ધિમાં કારણીભૂત થાય માટે પિત્તના શમન માટે વૈદ્યક દૃષ્ટિએ વિચાર કરતાં પણ માંસ અર્થ કદી પણ સંગત ન થાય અને વનસ્પતિવાળા અર્થો સર્વાંશે સંગત થાય છે.

[૫]

વાત, પિત્ત અને કંઈ એમ ત્રિપ્રકૃતિ અને સપ્તધાતુથી બંધાયેલ ભગવાન મહાવીરના શરીરમાં દેહસ્વભાવ જન્ય વ્યાધિઓ વૈદ ઉપાયોથી નાશ પામે તે જ વાત સર્વ સુગ્ને માન્ય થઈ શકે. માટે જ ચારિત્ર અંગીકાર કર્યા પછીના ભગવાન મહાવીરના અનેક ઉપસર્ગોમાંના એક કર્ણક્રીલક (કાનમાં ખીલા) નામના ઉપસર્ગના પ્રસંગે શ્રી મહાવીરને કર્ણમાં મહાપીડા હતી ત્યારે વૈદને ત્યાં આહાર માટે જતાં વૈદને તે મહાપુરુષને કંઈક પીડા છે એવું જ્ઞાન થયું, અને તેના નિવારણને માટે તે શ્રીવીરની પાછળ પાછળ ફરવા લાગ્યો અને ભગવાન સ્થિર થયે છતાં ક્રીલકકર્ણે કર્યા બાદ સંરોહિણી ઔષધી વડે તે વ્રણ રૂઝવી નાખ્યો, એ વૃત્તાન્ત જૈન આગમોમાં પ્રસિદ્ધ છે.

[૬]

યુક્તિવાદના સમયમાં ભગવાન મહાવીરે એક વખત ઔષધના કારણે પણ માંસનો આહાર તરીકે ઉપયોગ કર્યો હતો તેવો વિચાર યુદ્ધિને ગ્રાહ્ય ન થઈ શકે, કારણકે નાયકની પદ્ધતિ ઉપર તેના અનુયાયિઓની પ્રવૃત્તિનો આધાર છે. એ જ વિચારને કારણે ભગવાન મહાવીરે એક વખત ક્ષુધા અને તૃષાર્ત મુનિઓને ગૃહાની અપૂર્વ ગરમીથી અચિત્ત અને નિર્જીવ તલ અને જલનો યોગ હોવા છતાં નિષેધ કર્યો હતો. અને બુદ્ધે પોતાના જીવનમાં એક વખત માંસ-ભક્ષણ કરેલ તેને પરિણામે આજ પણ બૌદ્ધાનુયાયિઓમાં માંસાહારની પ્રચુરતા દેખાય છે અને મહાવીરના અનુયાયિઓમાં માંસભક્ષણ પ્રત્યે તેટલી જ ધૃણા દેખાય છે. એ પ્રમાણે કાર્ય ઉપર પણ કારણનું અનુમાન થઈ શકે છે કે મનુષ્ય સ્વભાવના વેતા ભગવાન મહાવીર એક પણ વખત માંસ ભક્ષણ કરી જગતને માંસાહારનો માર્ગ ખુલ્લો કરી આપે નહિ.

કપડવણજી

સહકમ, માર્ગશીર્ષ, અમાવાસ્યા

(૩૧૭મા પાનાનું અનુસંધાન)

શ્રીઋષભદેવ પ્રભુની જે પ્રકારની અંતકૃદ્ભૂમિ યદ્ (૧) યુગાંતકૃદ્ભૂમિ અને (૨) પર્યાયાંતકૃદ્ભૂમિ. ભગવાન પછી અતુક્રમે અસંખ્યાતા પુરુષયુગ મોક્ષે ગયા તે યુગાંતકૃદ્ભૂમિ અને મગવંતને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયા પછી અંતર્મુદ્દર્તમાં મરદેવા માતા અંતકૃદ્કેવલી યદ્ને મોક્ષે ગયા તે પર્યાયાંતકૃદ્ભૂમિ. યુગ એટલે ગુરુ શિષ્ય પ્રશિષ્યાદિ ક્રમસર વર્તતા પદ્ધતિ પુરુષો અને તે વડે મર્યાદિત જે મોક્ષગામીઓનો મોક્ષે જવાનો કાળ યુગાંતકૃદ્ભૂમિ. અને પ્રભુને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું તે કાલને આશ્રીને જે મોક્ષગામીઓનો મોક્ષે જવાનો કાળ તે પર્યાયાંતકૃદ્ભૂમિ કહેવાય.

શ્રીઋષભદેવ પ્રભુ વીશ લાખ પૂર્વ કુમાર અવસ્થામાં રહી અને ત્રેસડં લાખ પૂર્વ રાજ્યાવસ્થામાં રહીને એકંદરે ત્રયાશી લાખ પૂર્વ ગૃહસ્થાવાસમાં રહીને, એક હજાર વર્ષ સુધી છદ્મરથ પર્યાય પાળીને અને એક હજાર વર્ષ ન્યૂન એક લાખ પૂર્વ સુધી કેવળી પર્યાય પાળીને-એકંદર સંપૂર્ણ એક લાખ પૂર્વ સુધી આરિત પર્યાય પાળીને, કુલ ચોરાશી લાખ પૂર્વ સુધી સર્વ આયુષ્ય પાળીને વેદનીય, આયુઃ, નામ અને ગોત્ર એ ચાર કર્મનો ક્ષય કરી આ અવસર્પિણી કાળના સુખમ દુષ્પમ નામના ત્રીગ્ન આરાના ત્રણ વરસ અને સાડા આઠ માસ આક્રી રહેતાં માહા વદી ૧૩ (ગુજરાતી પોષ વદ ૧૩) ના દિવસે સવારના ટાઇમમાં અભિજીત નક્ષત્રને વિષે ચંદ્રમાના યોગમાં છ ઉપવાસનો તપ કરીને દશ હજાર સાયુઓની સાથે અષ્ટપદ પર્વત ઉપર પવ્યંકાસને એસી નિર્વાણ પામ્યા.

હે રાજન્, તેથી તેમના નિવાર્ણકૃત્યાણ્યકની આરાધના આ પ્રમાણે તારા પુત્રને કરાવજો- તે દિવસ ચક્રવિહાર ઉપવાસ કરવો. (શક્તિ ન હોય તો તિવિહાર કરવો). રત્નનાં પાંચ મેરૂ કરવાં, તેમાં ચાર દિશાએ ચાર નાના મેરૂ કરવા, રત્નનાં ન અને તો ધીના કરવા. તેની પાસે ચાર નંદાવર્ત કરવા. દીપક-ધૂપ આદિ ઘણા પ્રકારની પૂજા કરવી. શ્રી ઋષભ-દેવપારંગતાય નમઃ” એ પદની વીશ નવકારવાળી ગણ્યવી. તે તપને દિવસે પૌષ્ઠ કરવો. પારણાને દિવસે સુપાત્રદાન આપવું. સાથીઆ વગેરે આર-આર કરવા. આ રીતે દરેક માસની તેરશની આરાધના તેર માસ અથવા તેર વર્ષ સુધી કરવી જોયી સર્વ કર્મનો ક્ષય થાય છે.

અનંતવીર્ય રાજ્ઞ, ગાંગિલ આચાર્યની પાસેથી સર્વવૃત્તાંત સાંભળી પુત્રને વ્રત અંગીકાર કરાવી સ્વસ્થાનકે ગયો, ગુરુમહારાજ પશુ અન્ય સ્થળે વિહાર કરી ગયા. પિંગલ-કુમારને વ્રતની આરાધના કરતાં તેર મહિના થયા ત્યારે તે સુંદર સ્વરૂપવાળો થયો. રાજ્ઞ રાણી આદિ સર્વ લોકો ખુશી થયા. ત્યાર પછી કુમારે ગુણસુંદરી સાથે લગ્ન કર્યાં.

હે ગૌતમ, ત્યારપછી પિંગલ કુમારને રાજ્ય સોંપી અનંતવીર્ય રાજ્ઞ અને રાણી આરિત ગ્રહણ કરી શ્રી શત્રુજય તીર્થને વિષે અણુશણ કરી મોક્ષપદને પામ્યા. પિંગલ રાજ્ઞએ તેર વર્ષ પર્યન્ત મેરૂત્રયોદશીની આરાધના કરી. એ તપ પૂર્ણ થયે ઉદ્યાપન મહોત્સવ કર્યો. તેમાં તેર શિખરબંધ મહિરો બંધાવ્યાં, તેમાં રત્નની-સુવર્ણની અને રૂપાની તેર તેર પ્રતિમાઓ સ્થાપન કરી. પાંચ મેરૂ ચઢાવી, તેર વખત શ્રી સિદ્ધાયલજીને સંધ કાઢ્યો. છેવટે મહાસેન કુમારને રાજ્ય સોંપી-આરિત ગ્રહણ કરી મોક્ષપદને પામ્યા. એ રીતે મેરૂત્રયોદશી નામનું પર્વ પિંગલ રાજ્ઞથી પ્રગટ થયું.

भा या २

दीक्षा-पूज्य आचार्य महाराज श्री.विजयेन्द्रसूरि महाराज्ने भाष्य द्विभूतमवच्छन्ने भागसर सुद दशमना द्विसे आगरामां दीक्षा आपी. दीक्षिततुं नाम हंसविजययु राभवामां आव्युं. (२) महीज्जमां पटेल धन्वरदासने पूज्य आचार्य महाराज्जश्री विजय सौभाग्यसूरि महाराज्ने पांडित मुकामे भागसर वद दशमना द्विसे दीक्षा आपी. दीक्षिततु नाम शुभविजययु राभवामां आव्युं. (३) कुवागवाणा भाष्य युवतवण क्रीक्षायंद भेतसीने पूज्य पन्थासयु महाराज श्री सुरेन्द्र विजययु महाराज्ने भागसर सुदी दशमना द्विसे दीक्षा आपी. दीक्षिततुं नाम ज्यंतविजययु राभवामां आव्यु. (४) जंमरीमां मनदरा (३२७ ना रहीस भाष्य जेलयद करमशीने पूज्य आचार्य महाराज श्री विजयभद्रसूरि महाराज्ने भागसर वद पांचना द्विसे दीक्षा आपी. दीक्षिततुं नाम ओंकारविजययु पाडी तेमने पूज्य जनकविजयना शिष्य जनाववामां आव्या

काणधर्म—सेधवा (नीमाड)मां भागसर वद छानी राते पूज्य मुनिराज श्री. गौतमसागरयुना शिष्य पूज्य मुनिराज श्री धर्मसागरयु काणधर्म पाभ्या.

गण्डिपद—छडरमां भागसर वद पांचमना द्विसे पूज्य आचार्य महाराज्जश्री विजयलक्ष्मिसूरि महाराज्जना हाथे पूज्य मुनिराज श्री. ज्यंतविजययुने गण्डिपद आपवामां आव्युं.

मुसतवी रहुं—श्री. गुजरात साहित्य परिषद तरक्ष्थी पाठयुमां हेमसागरवत सत्र उजवावातुं हतुं ते हालमां मुसतवी रळाना समाचार परिपदना मंत्री तरक्ष्थी गडेर दरवामां आव्या छे.

सभापत—शेठश्री मालोकलाल युनीलासे पूज्य आचार्य महाराज श्री विजय-नेमिसूरि महाराज्जना उपदेश्थी कदंभगिरितीर्थने डा. ज्येकत्रीश हज्जर नेट आप्या.

स्वी का २

१ पाठय पवेश, २ रायसेषियसुतनो अत्रेण अनुवाद भाग १, ३ अर्ध-भागधिश्रामर (अत्रेण)—आ त्रणे पुस्तकना कर्ता अने प्रकाशक प्रो. डीरालाल जी. गांधी. ज्ये. म. ज्ये. शांतिविज्ञा, गोपीपुरा सुरत.

४ श्री नेमिपद्मस्तवन भाषा—कर्ता पू. आ. म. श्री विजयपद्मसूरि प्रकाशक-शाह यंदुलाल उमेदयंद रायचंद, पांजरा पोण, अमदावाद. मूदय जे आना.

५ श्री नमस्कार महासंज्ञ—कर्ता पू. मु. म. श्री. मद्रंगविजययु. प्रकाशक गजुपन-लाल मोहनवात्र वाक्यंद. निपाणी (ज्येजगाम)

જૈન સાહિત્યની આલમમાં ભાગ પાડતું
એ ઉત્તમ પ્રકાશન મેળવવા આજે જ આહુક બનો

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશનો

શ્રી પર્યુષણ પર્વ વિશેષાંક

૨૧૬ પાનાના આ દળદાર વિશેષાંકમાં ભગવાન મહાવીરસ્વામી પછીના એક દળદાર
વર્ણના ઇતિહાસ ઉપર પ્રકાશ પાડતા વિદ્વાતભર્યા અનેક લેખો, ભગવાન
મહાવીરસ્વામીનું કળા અને શાસ્ત્રીય દૃષ્ટિએ સર્વોચ્ચ સુંદર ત્રિરંગી ચિત્ર,
ઐતિહાસિક વાર્તાઓ અને શિલ્પ સ્થાપત્યના લેખો તથા ચિત્રો
આપવામાં આવ્યાં છે. આ વિશેષાંકની સૌ કોઈ મુકા
કાંઈ પ્રશંસા કરે છે.

ઉંચા કાગળો, સુંદર છપાઈ, છતાં છૂટક મૂલ્ય (ટપાલ ખર્ચ સાથે) એક રૂપિયો
એ રૂપિયા ભરીને શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશના આહુક ધનારને
આ વિશેષાંક આજી અંક તરીકે તથા એ ઉપરાંત ખીજા ૧૦ ચાલુ અંકો અપાય છે.

અમૂલ્ય તક !

[આજે જ મંગાવો !

અત્યાર સુધીમાં બહાર પડેલાં બધાંય ચિત્રોમાં સૌથી વ્યકિયાતું
કળા અને શાસ્ત્રીય દૃષ્ટિએ સર્વોચ્ચ સુંદર

બ. મહાવીરસ્વામીનું ત્રિરંગી ચિત્ર

ગુજરાતના પ્રસિદ્ધ ચિત્રકાર શ્રી ઇન્દ્ર દેસાઈ પાસે તૈયાર કરાવેલું આ ચિત્ર પ્રભુની
પરમ શાંત-ધ્યાનસ્થ મુદ્રા અને પરમ ચીતરાગ ભાવનો સાક્ષાત્કાર કરાવે છે.

આ ચિત્ર જોયા પછી એની અપૂર્વતા સમગ્રયા વગર નહીં રહે.
દરેક જૈન ઘરમાં આ ચિત્ર અવશ્ય જોઈએ.

૧૪"×૧૦"ની સાઈઝ, બહા આટલું કાઈ ઉપર સુંદર છપાઈ અને સોનેરી બોર્ડર સાથે
મૂલ્ય—આઠ આના. ટપાલ તથા પેકીંગ ખર્ચના એ આના વધુ.

લખો—શ્રી જૈનધર્મ સત્યપ્રકાશક સમિતિ

એશિંગલાઈની વાડી, ધીકાંટા, અમદાવાદ. (ગુજરાત)